

Завод за унапређивање образовања и васпитања
Центар за стратешки развој

**ОБРАЗОВАЊЕ ДАРОВИТИХ
У ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ
И СРБИЈИ**

БЕОГРАД, 2009.

**ОБРАЗОВАЊЕ ДАРОВИТИХ У ЗЕМЉАМА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И СРБИЈИ**

Издаје:

Завод за унапређивање образовања и васпитања
11000 Београд, Фабрисова 10

За издавача:

Љубомир Протић, директор

Уредник:

Звездана Ђурић

Припремиле:

Јелена Протић
Сања Татић Јаневски
Звездана Ђурић

Графички дизајн:

Драгана Божић

Штампа:

МСТ Гајић

Тираж:

300 ПРИМЕРАКА

Београд, 2009.

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	4
<i>Аустрија</i>	6
<i>Грчка</i>	11
<i>Данска</i>	15
<i>Мађарска</i>	18
<i>Немачка</i>	24
<i>Румунија</i>	27
<i>Словенија</i>	33
<i>Уједињено Краљевство</i>	38
<i>Финска</i>	42
<i>Француска</i>	46
<i>Швајцарска</i>	51
<i>Шведска</i>	54
<i>Србија</i>	57
<i>Прилог</i>	

УВОД

Општи став, који је доминирао у претходним деценијама, био је да изразито даровитој деци није потребно посвећивати посебну пажњу нити им организовати додатне облике наставе. Овакво размишљање имало је за последицу потпуно запостављење развоја мера у образовању даровитих ученика. У последњих неколико деценија, међутим, постало је јасно да је свим ученицима потребна подршка која је прилагођена њиховим способностима, да би се њихов потенцијал у потпуности развио. У већини европски земаља образовање даровитих ученика постаје све актуелније.

Концепт „даровитост“ (високе способности, даровитост и таленат користе се у многим земљама као синоними) односи се на индивидуални потенцијал за висока или изузетна постигнућа у једној или више области. Да би се развио индивидуални потенцијал потребна је лична посвећеност и мотивација, као и стимулативно друштвено окружење. Диференцирани и разноврсни наставни план и програм неопходан је да би се свима пружиле једнаке могућности. То се може остварити само ако постоји флексибилна организација наставе, разнолике наставне методе и богати наставни садржаји.

Да би утврдило какво је стање у образовању даровитих у Европи, Савезно министарство науке и образовања у Немачкој, 2001. године, затражило је од земаља Европске уније да сачине извештај о образовању даровитих у својим образовним системима. Професори Франц Мункс и Робин Пфлигер, из Центра за студије даровитости при Универзитету у Нијмигену у Холандији, извршили су истраживање о образовању даровитих у 21 земљи Европске уније. Подаци су прикупљени уз сарадњу стручњака из ових земаља. Свим земљама је послата јединствена форма извештаја, који је свака земља попуњавала својим подацима. Извештај је садржао шест области: законодавство у образовању даровитих; посебни облици наставе; критеријуми идентификације даровитих; иницијално образовање и/или усавршавање наставника и мрежа за размену искустава; истраживања, професионална помоћ и саветовање; приоритети и очекивања.

Исто истраживање поновљено је 2004. године да би се утврдило колико се напредовало у овој области у свакој од земаља. Све земље дале су податке за своје системе образовања, у складу са међународном класификацијом - ISCED, што омогућава међусобно поређење података. Извештаји 21 европске земље, написани у оквиру овог истраживања, објављени су 2005. године на интернет сајту: www.bmbf.de/pub/gifted_education_21_eu_countries.pdf под називом Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective.

Истраживање је показало да у већини земаља постоје важна очекивања и приоритети у образовању даровитих. У скоро свим земљама тежи се већој разноврсности мера и облика наставе даровитих, као и дефинисању образовања даровитих у законској регулативи. Поред усавршавања наставника у овој области, најбитнија и најизразитија смерница јесте укључивање образовања даровитих у основни програм образовања будућих наставника.

Извештаји су указали и на то да је у неким земљама правни статус даровитих ученика постао реалност. У већини земаља иницијално образовање и усавршавање наставника подигнути су на виши ниво. Највечи помак учињен је у Швајцарској, Немачкој и Уједињеном Краљевству. Румунија и Шведска су такође на добром путу. У Финској нису забележене веће промене, јер у Финском систему образовања већ постоји диференцирана настава од самог почетка образовања.

Од 21 земље, у овој публикацији, приказано је образовање даровитих у 12 земаља - земље у окружењу (**Мађарска, Румунија, Словенија**), неколико релевантних земаља западне Европе (**Аустрија, Грчка, Данска, Финска, Француска, Шведска**), као и земље које су направиле највећи помак у овој области у оквиру свој система образовања (**Немачка, Швајцарска, Уједињено Краљевство**).

На крају ове публикације приказано је и образовање даровитих у Републици Србији, по структури извештаја одабраних земаља. Поређење образовања даровитих у оквиру нашег система образовања са другим земљама веома је корисно, јер можемо да сагледамо своје место у образовању даровитих међу европским системима образовања, односно развој образовања и подршке даровитим ученицима.

Поред тога, у *Прилогу* је дат кратак приказ међународне стандардне класификације образовања (ISCED) како би се нивои и врсте образовања у нашем образовном систему једноставније поредили са другим системима образовања.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Важећа законодавна регулатива у области образовања у Аустрији заснива се на законодавству које је утврђено, углавном, током шездесетих и седамдесетих година 20. века. Од 1990. године, законодавство које се односи на даровитост и образовање даровитих измењено је и образовање талентованих и даровитих ученика експлицитно је постало део система општег образовања. Усваја се све више прописа и закона који се односе на индивидуалне потребе даровитих ученика и образовања даровитих.

Законодавство у области образовања у Аустрији наглашава општу идеју индивидуализованог образовања путем убрзавања и обогаћивања у оквиру и редовне школе и специјализованих школа. Поред диференцијације, која се односи на интелектуално образовање, законодавство, такође, обухвата образовне потребе које се тичу неинтелектуалних домена (ISCED нивои 1–3)¹. Посебан одељак у школском законодавству (SchOG 1962) односи се на наставу у школама посебно осмишљену за даровите. Тај одељак укључује одредбе које уређују образовање даровитог детета, а односе се на посебне могућности попут прескакања разреда или ослобађања од обавезног образовања да би се, на пример, похађала настава на универзитету. Од 1998. године, флексибилност у индивидуалном образовању од ISCED нивоа 1 до ISCED нивоа 3 утемељена је у школском законодавству. Предвиђена је могућност прескакања разреда до три пута (по једном за сваки школски ниво). Рани завршетак школе укључује дозволу за одлазак на универзитет и може се стећи на узрасту од 15 година. Услов је да се положи посебан испит као доказ неопходних академских способности. Резултат ове законодавне регулативе јесте да се званичан узраст за студенте универзитета спустио на 15 година.

Законска регулатива обухвата приватно образовање и стицање образовања код куће.

■ Посебни облици наставе

У последњих десет година формулисан је низ посебних облика наставе за даровиту децу. Остварују се и идеал интеграције и идеал издвајања.

У Аустрији, даровити ученици иду у редовна одељења и посвећује им се посебна пажња у виду обогаћивања програма, радионица (за ISCED нивое 0-3), индивидуалних ментора (углавном ISCED ниво 1) или различитих напредних програма, који се односе на

¹ Видети Прилог.

језике, математику, науку, музику или спорт (на пример “Atelierbetriebe” и “Lernwerkstätten”).

Више од шездесет школа у Бечу стиче искуство са посебним стилем наставе који се назива „слободно учење” („offenes Lernen”). Тренутно се у овом оквиру испитује идентификација и индивидуализовано образовање даровитих ученика.

Поред обогаћивања програма, убрзано похађање наставе се редовно примењује, али углавном на ISCED нивоу 1. Постоје и добра искуства са процесом прескакања разреда. После пробног периода на курсу или на часу вишег разреда, ученици могу да донесу коначну одлуку по питању прескакања разреда или убрзаној настави. На ISCED нивоу 3, даровити ученици могу да се упишу на курсеве на универзитетима. Ако положи испит за одређени курс, могу да стекну све кредите за тај курс пошто се упишу на универзитет.

Организовано је психолошко саветовање за даровите ученике на свим ISCED нивоима (ISCED нивои 0-3).

На свим нивоима (ISCED нивои 0-3) често се организују регионална, национална и међународна такмичења и олимпијаде из страних језика, природних и друштвених наука, математике, спорта и уметности. Поред организације 15 летњих школа, Аустрија је 2004. године учествовала у програму „Архимедес“, (програм за даровите ученике у средњој Европи).

Неке школе су одлучиле да се образовање даровитих спроводи кроз одвајање. Даровити ученици иду у посебна одељења или у специјализоване школе, попут школе „Sir-Karl-Popper Schule“, која је специјализована за даровите ученике у области лингвистике и за ученике са посебним склоностима ка друштвеним наукама. Школа „Schumpeter-Handelsakademie“ организује наставу, углавном, за ученике талентоване за пословање/предузетништво.

■ Критеријуми идентификације даровитих

За идентификацију даровитих ученика углавном су одговорни стручњаци попут школских психолога, наставника или научника који користе стандардизоване тестове. Информације које дају родитељи веома су корисне у процесу идентификације.

Висока постигнућа у области за коју је ученик талентован и процена наставника (ISCED ниво 1) представљају главни критеријуме за селекцију ученика са посебним посебним условима школовања, попут прескакања разреда или обогаћивања програма. На ISCED нивоима 2 и 3, стручњаци са знањем психологије такође су укључени у процес номинације.

Самопроцена и процена (номинација) наставника су прихваћене за такмичења и олимпијаде. Основни критеријум, међутим, јесте претходно похађање курсева за даровите ученике.

Специјализоване школе имају сопствене критеријуме. Постигнуће у школи се узима као показатељ великог потенцијала. Психолошка тестирања која спроводе школски психолози саставни су део процедуре процене.

Посебна пажња се посвећује идентификацији „слабијег постигнућа“. Недостају, међутим, одговарајуће процедуре или смернице идентификације. У оквиру „слободног учења“ постоји могућност да ће се створити бољи услови за идентификовање даровитих ученика.

■ Иницијално образовање и/или усавршавање наставника и мрежа за размену искустава

У последњих десет година, образовање даровитих све више постаје интегрални део образовања будућих наставника. Ипак, само неки учитељски факултети (педагошке академије) укључују образовање даровитих као битан део наставних планова и програма. На нивоу универзитета, чешће се похађају и нуде семинари, предавања и радионице о теоретским и практичним питањима даровитости и образовања даровитих. Курсеви у току образовања наставника су углавном изборни. На аустријским *педагошким институтима*, који постоје у девет аустријских покрајина (*Bundeslander*), организовано је усавршавање у области образовања даровитих за наставнике основних и средњих школа. Учитељски факултети и педагошки институти организују семинаре и предавања за наставнике, научнике и остале заинтересоване (најмање једном годишње). Последиломски програм „Европског савета за даровите“ (European Council for High Ability-ЕСНА) који води до дипломе ЕСНА „специјалиста за образовање даровитих“ има велики утицај на развој образовања даровитих. Овај програм су развили проф. др Франц Менкс и др Вили Петерс (*Radboud University Nijmegen*) и спроводи се на девет педагошких института. Последиломски програм Европског савета за високе способности делимично финансира аустријско Министарство просвете. До сада је више од 600 наставника успешно завршило 500 сати обуке. Циљ је да у свакој школи буде бар по један „специјалиста за образовање даровитих“.

■ Истраживање и професионална помоћ и саветовање

Генерално, на ISCED нивоу 1 многе школе добијају стручну помоћ ментора.

У складу са Владином споразумом између владајућих странака, Министарство просвете је основало неколико института за образовање даровитих и истраживања у области даровитости. Министарство просвете је укључено у низ истраживачких и професионалних саветодавних служби за даровите.

Од 1999. године, аустријски Национални центар за истраживање и образовање даровитих (OZBF) нуди своју стручну подршку школама, наставницима, родитељима и ученицима. OZBF координише пробне пројекте за образовање даровитих и функционише као иницијатор и тело одговорно за вредновање. Што се тиче задатака истраживања,

OZBF вреднује програме у погледу ефеката „олимпијада”, „прескакања разреда” или „летњих академија”. Школе имају релативну слободу у конципирању диференцираних наставних планова и програма и наставе. Задатак OZBF-а јесте да вреднује ове приступе.

Поред OZBF-а, школе имају подршку и од следећих институција: Педагошког института, Педагошке академије заједно са Канцеларијом за координацију образовања даровитих (по једна у свакој од 16 области), неких универзитета, као на пример Универзитета у Бечу (проф. др Фридрих Освалд) као и од самог Министарства просвете.

Конгреси о даровитости и образовању даровитих редовно се организују од 1996. године. Сваке друге године Министарство просвете финансира један конгрес који се бави различитим темама образовања даровитих. Све канцеларије за координацију, у девет покрајина, учествују на овим конгресима. Организатор ових конгреса је OZBF.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих у Аустрији има своје корене у политичком деловању. Последњу деценију карактерише консензус између различитих политичких партија по питању научних дефиниција даровитости и образовних потреба даровитих ученика. Расправа на националном нивоу „одвајање против интеграције” променила се у „одвајање и интеграција” и више се усредсређује на индивидуалну добробит даровитих ученика.

Школске иницијативе и приватне активности су се такође веома развиле у прошлих неколико година. И поред брзог развоја, који иде у корист образовања даровитих, и даље је неопходно усвајање експлицитнијих закона и смерница у Аустрији. Иако је подигнута свест наставника, родитеља и ученика у области даровитости, потребно је проширити диференцијацију у школама у погледу образовања даровитих.

У Аустрији постоји низ научних публикација о даровитости и образовању даровитих, али одговарајућа наставна средства нису довољно често доступна наставницима, што се мора променити.

Битан задатак је такође квалификација не само наставника за образовање даровитих, већ и специјализованих института који се баве образовањем даровитих (од вртића до универзитета). образовање даровитих треба интегрисати у план и програм обуке образовања будућих наставника, не само као изборни предмет већ као и обавезни предмет.

Последипломско усавршавање у области образовања даровитих, тј. *ЕСНА* програм, који води до дипломе „специјалиста за образовање даровитих“, треба да пружи могућност наставка студирања на нивоу универзитета. У сарадњи са европским универзитетима треба да се уведе европски мастер програм из образовања даровитих.

Сматра се да више пажње треба посветити наставницима који имају специјализацију из образовања даровитих. Поред тога, ови наставници треба да предвиде више времена за рад са даровитима. Они могу да буду ментори даровитим ученицима и омогуће успешнију процедуру за идентификацију даровитих ученика. У овом погледу је

неопходно посветити посебну пажњу идентификацији „ученика са слабијим успехом“. Посебан нагласак треба ставити на разлике међу половима у области истраживања о овом сегменту. Генерално, потребно је више истраживања да се испитају образовне и развојне потребе даровите деце.

Предлаже се да се развој образовања даровитих у Аустрији, који је у протеклих десет година ишао од даровитости као изузетка до опште политике образовања даровитих, и даље унапређује. Да би се постигао овај циљ и да би се обезбедио стандард висококвалитетног образовања даровитих, треба да се развије инфраструктура која повезује координирајуће институте образовања даровитих у девет покрајина и Национални вентар за истраживање и образовање даровитих (OZBF).

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Прве законске одредбе које се односе на децу са посебним потребама званично су примењене почетком седамдесетих година двадесетог века. Специјално образовање је постало део наставног програма за обуку наставника и отворено је неколико школа за децу са посебним потребама. Пре него што је Грчка постала чланица Европске уније, (1979. године), нови Устав је регулисао да „сви Грци имају право да иду у државне школе у свим разредима. Држава подстиче изузетне ученике, као и ученике којима је потребна подршка или посебна нега у погледу њихових способности“.

Први закон о специјалном образовању прихватили су политичари и грађани 1981. године. У изменама закона из 1985. године јасно се признаје индивидуалност сваког ученика и потреба за индивидуалном наставом, која одговара потенцијалима и специфичним талентима и интересовањима сваког ученика. Овај закон се односи и на основно и средње образовање.

Главни циљеви образовања деце са посебним потребама до сада су се, примењивали, међутим, само на децу са сметњама. Оснивање специјалних школа и специјалних одељења, развој и примена образовних програма и професионалне обуке ретко се повезују са даровитим ученицима и њиховим посебним образовним потребама. Генерално, образовање даровитих је остало прилично „непозната“ тема. У октобру 2003. Године, Парламент је гласао за промену у Закону 2817/2000, члан 1, параграф 2, на следећи начин: „Специјална настава се може понудити оним појединцима који имају посебне менталне способности и таленте.“

У складу са законском регулативом, почело је оснивање спортских гимназија (ISCED нивои 2 и 3), „*Sport-Lykeio*“ и специјалних одељења за спорт као додатак општем академском образовању.

Године 1998. у закону се експлицитно помиње музичко образовање. Специјалне музичке школе припремају ученике да постану професионални музичари (ISCED нивои 2 и 3). Истовремено, нуди се основни наставни програм да се обезбеди професионална оријентација у неком другом предмету.

■ Посебни облици наставе

У грчким школама не постоје посебни облици наставе за интелектуално даровите ученике.

Постоје посебне одредбе за ученике талентоване за спорт или музику, али, углавном, у специјализованим школама.

На ISCED нивоу 1 неке школе, специјализоване за музику, нуде курсеве из музичког на добровољној бази. На ISCED нивоима 2 и 3 специјални часови музичког су обавезни у овим школама.

У 26 грчких школа специјализованих за музику предвиђено је самоподучавање, као облик посебне наставе на експерименталном нивоу (ISCED нивои 2 и 3).

Специјалне школе за спорт, од 1995. Године, организују посебна одељења, у складу са различитим главним предметима, како би повећали ефикасност у образовању (ISCED нивои 2 и 3).

■ Критеријуми идентификације даровитих

Поред недостатка посебних облика наставе за интелектуално даровите ученике не постоје ни процедуре за идентификацију даровитости.

■ Иницијално образовање и/или усавршавање наставника и мреже за размену искустава

Образовање даровитих не постоји као област у иницијалном образовању наставника, нити је тема даровитости укључена у било који облик касније обуке или даљег образовања.

Поред тога, не постоје званичне мреже које обезбеђују размену искустава између наставника или између школа.

■ Истраживања, професионална помоћ и саветовање

Образовање даровитих је предмет специјалистичке обуке само на неколико института. На Филозофском факултету, Катедри за психологију на Универзитету у Атини, у сарадњи са Центром за развој креативности, основаном 1995, стручњаци обављају истраживања о темама као што су: „идентификација даровитих ученика у средњој школи“, „мотивација и адаптација даровитих ученика у основној школи“, „развој креативности“ и „конвергентно и дивергентно мишљење“.

На Факултету за основно образовање, Катедра за педагошке студије, на Универзитету у Атини, професор Матсагурас на својим дипломским курсевима, бави се образовањем „ученика са изразитим способностима“. Овај факултет разматра и могућност додељивања *ЕСНА* диплома.

На Факултету за обуку наставника за рад у основној школи, на Универзитету у Тракији, на изборним курсевима и истраживачким студијама, изучавају се области даровитости, као и карактеристике даровите деце.

На Медицинском факултету Универзитета у Солуну урађена је једна докторска теза о идентификацији и социјалном понашању даровитих.

Школа *Arsakeia*, призната приватна непрофитна образовна установа, основана у Грчкој 1836. године, сваке године користи програм обогаћивања који пружа могућности изузетним и талентованим ученицима.

■ Приоритети и очекивања

Посебни облици наставе за интелектуално даровите ученике организују се у оквиру приватних образовних установа.

У Грчкој, у образовању даровитих, недостају организовани посебни облици наставе и психолошка подршка. Највећа препрека за будућност је то што грчко Министарство просвете и остали званични институти не признају потребу за посебнима облицима наставе за даровите ученике.

Породице и наставници даровите деце, међутим, постепено увиђају потребу за образовном подршком и подстицајем даровитих.

Општа атмосфера међу просветним радницима, психолозима и истраживачима полако се мења и све се више пажње посвећује бољем познавању и прихватању идеје о планирању и примени образовних програма за даровите ученике.

Из тога произилази и потреба да закон препозна даровите ученике и њихове посебне образовне потребе. Даровити ученици, као и облици наставе у образовању даровитих у школи и ван ње, морају се експлицитно поменути. Морају се формулисати

посебне одредбе које се односе на ранији упис у школу, прескакање разреда, радионице и остале ваннаставне активности, попут такмичења и изложби.

Поред тога, неопходно је поставити смернице и критеријуме за процес идентификације који треба да укључују етничке мањине и даровите ученике са ометеношћу. Потребно је увести и посебне могућности за ученике који не постижу добар успех.

Увођење сегмента даровитости у наставни програм образовања наставника, као и даља обука и образовање, сматрају се изузетно важним не само за наставнике, већ и за психологе и стручњаке у здравственом сектору.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Систем образовања у Данској регулисан је Законом о образовању („Folkeskole Act”). У Закону се не помињу нити термин „даровитост“ нити „даровити ученици“. Признавање појединачних разлика, међутим, основна је премиса у Закону о образовању. Као последица тога, интерна диференцијација је основна смерница у данском систему образовања. Стога, задатак школе је да утврди индивидуалне потребе сваког ученика и да понуди могућности за развој њихових потенцијала: „Организација наставе, укључујући избор наставних и радних метода, наставног материјала и избор градива у сваком предмету, остварује циљеве основне школе (Folkeskole) и разноврсна је тако да одговара на потребе и захтеве сваког ученика појединачно. Директор школе је одговоран да разредни наставник и остали наставници планирају и организују наставу на такав начин да она свим ученицима нуди изазове“.

■ Посебни облици наставе

У Данској не постоје званични програми за образовање даровитих ученика.

Неколико школа посвећује посебну пажњу образовању даровитих или обезбеђује систематске могућности за образовање даровитих ученика. У Краљевској балетској школи, талентованим играчима балета нуде се посебне могућности да развијају свој таленат у тој области. Даровити ученици на пољу музике обучавају се у *Sct Annae Gymnasium*.

На *Statens Paedagogiske Forsogcenter (SPF)*, на експерименталном нивоу, развијају се, тестирају и вреднују нове идеје за наставне методе и посебне облике наставе попут диференцијације, рада на пројектима, рада са портфолијом.

Четворогодишња истраживачка студија покренута је 2002. године, а 2004. године са радом је почела специјална школа за даровиту децу (*Mentiqua*) у близини Копенхагена. Ову школу тренутно похађа око 100 ученика и у плану је отварање огранака ове школе у Фину (*Funen*) и Јитланду (*Jutland*). Поред тога, 2004. године, нижа средња школа, *Odsherred* (за децу од 14 до 16 година), почела је са посебном наставом из математике за даровиту децу.

■ Критеријуми идентификације даровитих

У Данској не постоје опште процедуре идентификације даровитих ученика. Изузеци су Краљевска балетска школа и *Sct Annae Gymnasium* који постављају сопствене критеријуме за области музике и плеса.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

Наставници који предају на ISCED нивоима 0-3 завршавају опште обавезно образовање за наставнике. Области „даровитост“ и „образовање даровитих“ нису предвиђени у програмима.

Родитељи даровите деце, већ неколико година, воде „Мрежу даровите деце“, коју је покренула и којом управља организација Менса у Данској.

■ Истраживања, професионална помоћ и саветовање

Четворогодишњи експериментални истраживачки и развојни пројекат је покренут 2002. године у општини *Lyngby-Taarbaek*. Наставници и родитељи су изабрали 30 ученика које ће пратити у току четири школске године. Изабрани ученици су узраста од првог до деветог разреда из девет државних и једне приватне школе. Овај пројекат је резултат скоро десетогодишње дебате у Данској о даровитим ученицима и њиховом образовању.

■ Приоритети и очекивања

Посебни облици наставе за даровите, организују се кроз приватне иницијативе. Није велики број наставника који су заинтересовани за тему образовања даровитих и постоји веома мало специјално обучених наставника за ту област. Стручњаци у овој области расправљају о недостатку политичког признања и законодавства које се односи на даровиту децу.

Постоји велика потреба за искуствима у школовању и стручном усавршавању наставника који ће се бавити образовањем даровитих.

Рани упис или прескакање разреда сматрају се обавезним посебним могућностима за даровите ученике.

Постоји потреба за стицањем искуства у образовању и стручном усавршавању наставника који ће се бавити образовањем даровитих.

У области истраживања даровитости постоје велики недостаци и недовољан је број стручњака за образовање даровитих. Постепено, међутим, објављује се све више публикација и организује све већи број курсева и семинара који се односе на образовање даровитих.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Образовање даровитих има дугу традицију у Мађарској. Подршка талентованима била је приоритет још почетком двадесетог века. После Другог светског рата, политичари, наставници и експерти за ту област почели су да обраћају посебну пажњу на развој даровитих. У протеклим деценијама, дошло је до систематског развоја иновација, што је довело до значајног напретка у образовању даровитих.

Данас, постоји неколико закона и прописа који регулишу наставу за даровиту децу. Закони експлицитно помињу и признају њихове посебне потребе.

Године 1993, Закон о јавном образовању, истакао је да „свако дете, сваки ученик, има право на образовање које одговара његовом интересовању, способностима и потенцијалу и који ће му омогућити да настави образовање на вишем нивоу у складу са својим способностима“. Поред тога, уметничке способности морају да се идентификују и развијају на нивоу основне школе (ISCED ниво 1). „У основној уметничкој школи, ниво уметничког образовања служи као основа за уметничко изражавање и припрему ученика за даље специјализовано образовање“ (1993, бр. 79, Закон о јавном образовању, пар. 21, стр.1).

„Основни задатак наставника је да узме у обзир индивидуалне способности и таленат ученика, темпо њиховог развоја, њихову друштвено-културну позадину, као и њихове хендикепе, како би им помогао да развију свој таленат у највећој могућој мери и понудио сваком ученику који је у неповољном положају прилику да достигне ниво осталих“ (1993, бр. 79, Закон о јавном образовању, пар. 10, стр. 7. и пар. 48, стр. 1).

Другим речима, у погледу ISCED нивоа 0-3, наставници и школе су у основи одговорне за посебне облике наставе. Они су одговорни за идентификацију и признавање индивидуалних разлика и индивидуалних талената и потенцијала ученика. Поред тога, закон експлицитно нуди могућност за посебне облике наставе попут диференцијације у учионици. Закон, такође, налаже да даровитост мора да буде заступљена у иницијалном образовању наставника. У школским прописима истакнута је област „образовање даровитих у теорији и пракси“. Она мора да буде део наставног програма у образовању будућих наставника.

„Поред основног наставног програма, школе морају да организују ваннаставне активности попут дневних или подневних периода учења, књижевних кругова, часова конверзације или дебате, курсева уметности/глуме, академских, културних или осталих такмичења. Треба организовати и групне активности, попут екскурзија или учења у природи, које се не могу спровести у школи“. (1993, Закон о јавном образовању, 53. пар. 1, стр. 2).

Прописи мађарске владе дају предност хомогеним групама за учење при чему се узимају у обзир иста интересовања и нивои знања. Ако је неопходно, предвиђени су и заједнички часови са вишим разредима.

„Задатак ученичких домова је да обезбеде да се ученици уче у хуманој атмосфери тако да њихови таленти могу да се развију у складу са способностима и интересовањима. Мора се обезбедити и помоћ при изради домаћег задатка.“ (1993, бр. 70, Закон о јавном образовању, пар. 32, стр. 2).

■ Посебни облици наставе

Пре осамдесетих година двадесетог века, школе су осмишљавале организационе оквире за талентоване ученике који су укључивали групе, радионице и посебна одељења специјализована за одређене способности. Данас су посебни облици наставе развијенији.

Убрзано похађање разреда није уобичајено у Мађарској. Прескакање разреда и заједнички часови са вишим разредима (ISCED ниво 1-3) практикују се само у неким приватним школама. На пример, једна школа за талентовану децу у Будимпешти, од 1990. године, нуди ученицима талентованим за уметност и музику и осталим ученицима са високим потенцијалом прилику да се укључе у часове виших разреда и да прескачу разреде. Обогаћивање се највише користи као посебни облик наставе.

Радионице и активности самоподучавања, које су веома популарне у Мађарској, свуда се организују на ISCED нивоима 2 и 3 у току преподнева, и у виду ваннаставних активности. Поред тога, неколико школа нуди подневне тематске радионице као наставак преподневних часова. Посебно на ISCED нивоу 2, јутарњи и подневни часови свих ученика се организују као јединствена целина. Главни циљ је да деца испуне захтеве наставног програма на највишем могућем нивоу. При томе, развијају и проширују своје способности у току ваннаставних активности из предмета попут математике, матерњег језика, страних језика, природних наука, визуелних уметности, спорта, фолклорног и класичног плеса, резбарења дрвета и осталих народних уметности попут ткања, грнчарије, фарбања и рада са текстилом. Овакав рад најуспешније остварују реформисана основна школа „Бетхлен Габор“ (*Bethlen Gabor*) и основна школа „Мориц Жигмонд“ (*Moricz Zsigmond*).

На ISCED нивоу 3 предвиђени су комплекснији програми за ученике на узрасту од 14 до 18 година. Факултативни предмети, који се организују поподне, укључују стране језике, историју, филозофију, друштвене науке, матерњи језик, науку/хемију, биологију, географију, информатику, лепе уметности, књижевност, филм, музику, цртање, историју уметности и физичко васпитање. Најуспешније посебне области су уметности, математика, природне науке и спорт. Овај комплексни систем је веома успешан у средњој школи Кошут Лајош (*Kossuth Lajos*) у Дебрецину. Искуство је показало да је овај систем веома перспективан.

Крајем осамдесетих година прошлог века, у школама се примењују такозвани комплексни развојни програми. Ови програми су усмерени не само на развој вештина и способности, већ и на лични живот појединца. Основне уметничке школе (нпр. школе лепих уметности, музике и плеса) имају специјалну позицију у образовању даровитих. У Мађарској има много музичких школа. Веома успешна школа овог типа је основна уметничка школа „Шарвиз“ (*Sarviz*) у Аби (Аба).

Ученици талентовани за спорт образују се у посебним одељењима у основним и средњим школама и у регионалним спортским школама.

Даровитост се поспешује и у специјалним колецима, чије активности омогућавају једнака права у образовању. Ваннаставне активности се одржавају једном седмично и трају један до два сата.

Средња школа „Шилаги Ержебет“ (*Szilagyi Erzsébet*) и гимназија „Арпад Везир“ (*Arpad Vezer*) су две од 22 школе у Мађарској са утврђеним петогодишњим програмом. Поред основног наставног програма, додатни курсеви су усмерени на унапређивање знања, саморазвоја, комуникационих и сарађивачких вештина, техника учења и моћи воље (ISCED нивои 2 и 3). Назив овог националног програма је „Арањ Јанош (*Arany Janos*) - програм за развијање талената социјално угрожених ученика“, а организује га Министарство просвете.

На овим курсевима, успех ученика често се вреднује тестовима образовних поступкућа и психолошким тестовима да би се обезбедио оптимални индивидуални развој.

Многе школе саме организују ваннаставне активности, неке чак у виду летњих курсева у току распуста. На пример, од 1990. године, основна школа „Бољаји Јанош“ (*Bolyai Janos*) развија посебне облике наставе за даровиту децу у области природних наука.

Туторски систем, односно индивидуални „ваншколски ментори“, постаје устаљена форма поспешивања талената. Од 1995. године, професори, истакнути истраживачи и остали стручњаци постају ментори појединачним ученицима и помажу им да учествују у истраживачком раду (ISCED нивои 2 и 3). Ове активности се организују на неким већим универзитетима. Одржане су четири националне конференције за све укључене менторе, а 1999. године формирано је Национално удружење.

У оквиру образовног система постоји дуга традиција у локалним, регионалним и националним такмичењима. Једно од најзначајнијих такмичења је **Национално академско такмичење средњих школа**, где победници аутоматски добијају приступ универзитетима. Број такмичења за основне школе је, такође, све већи. Мађарско Министарство просвете је организовало више од 100 такмичења, а поред регионалних такмичења локални педагошки институти организују такмичења за ученике са више типова способности.

Многи регионални институти организују летње кампове, фестивале и изложбе као облике наставе ван редовних школских активности.

Од 1995. године, организује се десетодневни летњи камп у Будимпешти. Циљ овог летњег кампа је да подржи даровите ученике.

Летњи кампови омогућавају ученицима да слободно обављају експерименте и да проучавају физиолошке и астрономске појаве.

Психолошко саветовање, посебно за даровите, није уобичајено у Мађарској. Само један Центар за даровиту децу нуди психолошко саветовање за даровите. Овај центар је специјализован за „идентификацију посебних потреба“. Саветовање укључује и давање корисних информација родитељима.

Један вид помоћи је и то што неки психолози на Универзитету у Дебрецену помажу школама да конципирају сопствене програме за образовање даровитих.

■ Критеријуми идентификације даровитих

Избор и идентификација даровитих ученика заснива се на неколико критеријума. Поред успеха постигнутог у школи и других постигнућа (нпр. победник на такмичењу), предлагање ученика од стране наставника је генерално прихваћени критеријум селекције.

За идентификацију даровитих ученика предвиђена је и стручна номинација, углавном од стране психолога. Најчешће се користе стандардизовани психолошки тестови.

Уколико наставници или родитељи желе да дете полаже диференцирани психолошки тест, могу да оду на Факултет за психологију Универзитета у Дебрецену. Овим тестом се испитују опште карактеристике попут пажње, расуђивања, меморије и решавања проблема. Школе прихватају извештај (у већини случајева) као номинацију за посебну наставу.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искустава

Образовање будућих наставника је законски регулисано. Једна од главних области наставног програма за обуке наставника је „образовање даровитих“. Ова област укључује следеће теме: идентификација, даровитост и узраст, даровитост и креативност, школски програми за даровиту децу, сарадња школе и породице, неуспех у школи код даровите деце, посебна улога наставника у образовању даровитих, специјалне области образовања даровитих (нпр. спорт, музика, математика) и интернационална перспектива образовања даровитих. За ову тематику је предвиђено око 20–30 часова.

Од 1997/98. године Универзитет у Дебрецину нуди програм „Наставник у образовању даровитих“. Ово је четворосеместрална постдипломска стручна обука која траје више од 600 сати. Програм се заснива на програму обуке за *ЕСНА* диплому на Универзитету *Radboud* у Нијемегену. До сада је више од 400 наставника и психолога завршило овај програм (а више од 50 наставника тренутно похађа овај програм). Овај

програм је почео да се реализује на још три универзитета у: Будимпешти, Сомботхељу и Капошвару (Szombathely и Kaposvar).

Школе организују интерне семинаре за стручно усавршавање два или три пута сваке школске године. Једна од најпопуларнијих тема је образовање даровитих.

Две организације – Мађарско удружење за талентоване и „Радионица ЕСНА диплома“ – организују конференције за специјалисте за образовање даровитих. Проблеми и искуства из праксе образовања даровитих су две најчешће теме на овим конференцијама. Конференције су веома популарне – на једној конференцији је учествовало 100–150 специјалиста из целе земље.

Организују се и националне и интернационалне конференције посвећене образовању даровитих.

Поред честих интерних и екстерних размена искустава, Мађарска учествује у програму размене Европске уније. Универзитет у Дебрецину и четири школе учествовали су у програму *Comenius-HOBE* од 1998. до 2001. године. Циљ програма био је да се промовишу програми за даровите у Европи, да се припреме вишејезичне скрипте и да се организују посете са циљем размене искустава наставника. Организовано је неколико међународних и националних конференција у овим земљама. Наредни програм *Comenius*, „*Comenius-BEGA*“, који у Мађарској постоји од 2002. године укључује школе из Немачке, Шпаније и Румуније.

■ Истраживања, професионална помоћ и саветовање

Динамичан развој образовања даровитих, током протеклих деценија, одражавају се и на истраживачки рад. Све већи број публикација о истраживачким студијама доступан је на универзитетима, колецима и истраживачким институцијама широм земље.

Постоје три института која су специјализована за проучавање даровитости на академском нивоу: Катедра за педагошку психологију, Универзитет у Дебрецену; Психолошки институт Мађарске академије наука, Будимпешта; Катедра за образовање, Колеџ за образовање наставника „Сомботхељ“ (Szombathely).

Главне истраживачке теме у области образовања даровитих су „школски програми за даровиту децу“, „идентификација“, „слика коју даровита деца имају о себи“, „ваннаставне активности“, „деца даровита за стране језике“ и „школски неуспех и саветовање“.

■ Приоритети и очекивања

Неколико протеклих деценија је биле су успешне за развој „наставе за даровиту децу“ у Мађарској. Политичка подршка, успостављање законодавства, школске акције и

приватне иницијативе су биле на високом нивоу. Захваљујући интеракцији свих укључених субјеката, развој образовања даровитих је изванредан. У свим релевантним областима образовања даровитих учињен је помак: посебни облици наставе, идентификација, обука и усавршавање наставника, размене искустава наставника и осталих релевантних стручњака, као и истраживања и саветовања. Ипак, још постоје препреке које треба превазићи.

Иако све више наставника учествује у даљем образовању, препоручује се да тај број буде још већи. Било би корисно да у свакој школи један специјалиста за образовање даровитих координира рад у овој области.

Ако динамика развоја образовања даровитих, у годинама које следе, остане иста, овај сегмент образовања у Мађарској постаће свеобухватан и нестаће препреке које још постоје у земљи.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Термин „даровитост“ експлицитно је поменут у законима неких савезних покрајина. У неким покрајинама су чак утврђени и прописи који за образовање даровитих представљају одговарајуће мере за додатну подршку, као и информације о њиховом споровђењу. У свим покрајинама постоје смернице за прелаз на флексибилан школски систем, који се одвија кроз, на пример, рани упис у основне школе (ISCED ниво 1) и прескакање разреда (ISCED нивои 1–3).

■ Посебни облици наставе

У Немачкој се примењује низ посебних мера за пружање подршке даровитима. Поред раног уписа у основну школу (ISCED ниво 1) и прескакања разреда (ISCED нивои 1–3), мере подршке на нивоу школе укључују и могућност да ученици присуствују часовима старијих разреда (ISCED нивои 1–3). Различите мере убрзаног похађања наставе тестирају се на најразличитијим моделима у свим покрајинама и делимично се примењују у пракси.

Поред тога, формиране су радне групе и организована је сарадња са универзитетима, предузећима и/или некомерцијалним удружењима (ISCED нивои 1–3). Затим, организована је још једна уобичајена форма подршке даровитим ученицима – на нивоу школе предвиђени су садржаји ваннаставног плана и програма (ISCED нивои 0–3). Школска такмичења се редовно одржавају. Поред тога, ученици и родитељи могу да користе помоћ психолога у школи (ISCED нивои 1–2).

Ван школе, организују се посебни додатни курсеви и летњи кампови (ISCED нивои 1–3). Талентовани ученици иду на многобројна такмичења која се одржавају у свим покрајинама и у целој Немачкој (ISCED нивои 1–3).

² Образовање у Немачкој је у надлежности 16 савезних покрајина. Политику образовања на националном нивоу координише Стална конференција државних министара просвете и културе. Овде није дат потпуни приказ облика образовања даровитих које организују савезне покрајине нити одлуке на нивоу школе које се односе на образовање даровите деце.

■ Критеријуми идентификације даровитих

На захтев родитеља, деца могу да крену у школу на узрасту млађем од шест година под условом да се процени одређени степен когнитивног, физичког и социјалног развоја који ће им омогућити успешно учествовање у школском животу. Школска управа – делимично на основу извештаја стручњака – обично доноси одлуку по питању раног уписа у школу.

Да би ученици били у узети у обзир за прескакање разреда, подразумева се да имају добар успех у школи и наглашену мотивацију. Психолошка тестирања су често део процеса идентификације, мада нису увек неопходна.

За учествовање у додатним активностима на нивоу школе, морају се испунити критеријуми селекције специфични за сваку школу. Критеријуми идентификације/селекције за ваншколске активности/програме подршке постављају оне организације које нуде те активности/програме. Најчешће се прихватају номинације наставника, родитеља или чак самих ученика. Изванредна постигнућа у школи углавном су предуслов за процес селекције.

У оквиру приватних иницијатива, углавном се користе критеријуми идентификације који се односе на резултате тестова интелигенције.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

„Образовање даровитих“ је у само неколико савезних покрајина саставни део иницијалног образовања наставника. У Немачкој се повремено нуде могућности за поновну обуку наставника и даље образовање (ISCED нивои 0–3). Међународни центар за проучавање даровитости (International Centre for the Study of Giftedness, ICBF) Универзитета у Минстеру координише програме поновне обуке за наставнике - специјалисте за образовање даровитих (ЕСНА) и програме стручног усавршавања за васпитаче у предшколским установама – стручњаке за предшколско образовање даровитих (ЕСНА сертификат). Искуства стечена на овим програмима примењена су у пракси у неким савезним покрајинама, нарочито у Северној Рајни-Вестфалији. Неки градови преузимају обавезу за усавршавање својих наставника из области образовања даровитих. На пример, Стручни центар за образовање даровитих (Competence Centre for Gifted Education) града Дизелдорфа започео је сарадњу са ICBF-ЕСНА програмом за групу наставника из градских школа. Поред тога, овај Центар обезбеђује индивидуалну психолошку процену за ученике са великим потенцијалом. Организована је и мрежа за образовање даровитих. Ове услуге делимично или потпуно финансира град.

■ Истраживања и професионална помоћ и саветовање

У Немачкој, неки институти баве се темама „истраживања даровитости“ и „образовање даровитих“. На неким универзитетима постоје и докторске студије посвећене образовању даровитих. У неким градовима (нпр. Росток, Марбург, Минхен, Минстер, Хановер, Ерфурт, Тибинген и Улм) институти су повезани са универзитетима и представљају места за успостављање сарадње за наставнике, родитеље и остале заинтересоване стране. Ови институти, поред сопствених истраживачких пројеката о темама као што су „дијагнозе“, „мера подршке“, „анализе окружења“ и „креативност“ често представљају подршку државним школским пројектима.

Поред тога, постоји и неколико центара за професионални развој и саветовање. Ови центри су обично повезани са научним институтима у другим земљама, као, на пример, са Саветодавним центром за образовање даровитих „*Gaiesdoncker*“ при универзитету Радбуд (Radboud) у Нијмегену, у Холандији. У многим градовима јављају се и иницијативе родитеља даровитих. Спровode се и пројекти о образовању даровитих који имају подршку разних удружења и фондација попут „Фондације Карг“ (Karg-foundation).

■ Приоритети и очекивања

Организација образовања даровитих у 16 федералних покрајина веома се разликује. Због тога се образовање у Немачкој може анализирати посебно за сваку покрајину. Извештај Холинга (Holling et al. 2004, 2001) садржи препоруке за: примену и организовање мера подршке, за процес идентификације, за даље образовање наставника и вредновање мера које су поменуте у деловима овог извештаја.

Поред све интензивнијег посвећивања пажње предшколском систему, потребно је обезбедити већу флексибилност школског система, нарочито могућност раног уписа у основну школу и прескакање разреда. Предлаже се и прилагођавање наставног плана и програма и наставних метода како би се лакше организовало груписање по способностима (нпр. убрзано похађање наставе за целу групу, радне групе) и реализовале мере диференцијације (нпр. индивидуализација, ваннаставни садржај, присуствовање настави за старије разреде, самостално учење).

У погледу идентификације ученика, истиче се потреба за вредновањем компатибилности вештина. При томе, процедуре примене стандардизованих тестова интелигенције за селекцију ученика, који ће бити обухваћени програмима обуке на нивоу школе треба да се користе само за појашњавање конкретних питања.

Питање образовања даровитих у иницијалном образовању наставника, као и у даљем образовању наставника, сматра се, такође, неопходним. Експлицитно је наглашено да наставници треба да стекну способност идентификовања даровитости, педагошко-дидактичке и евалуативне способности, као и вештине примењивања специфичних наставних метода за даровите.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Од 1995. године румунски Закон о образовању (измењен 1998. и 1999. године) садржи неколико чланова који се односе на образовни статус даровитих ученика.

Даровитост се помиње у Закону о образовању, али је важност овог концепта сведена само на једну димензију. Термини који се користе у тренутно важећем закону су: „ученици са веома добрим школским резултатима и изванредним способностима“, „ученици који могу да постигну успех“ и „ученици са способностима и изванредним успехом у школи“.

Другим речима, даровитим ученицима се сматрају они ученици који су генерално успешни према школским стандардима и на међународним академским такмичењима попут школских Олимпијада. Даровити који немају добар успех у школи, не убрајају се у групу даровитих ученика.

Нови Национални наставни програм, који се примењује од 1998. године, представља најважнији нормативни оквир за унапређивање наставе за даровите ученике. Принципи оквира наставног плана и програма су: признавање индивидуалних разлика, идентификација индивидуалних потреба, диференцирани/посебни наставни план и програм и флексибилност у оквиру формалног плана и програма.

Принципи новог Националног наставног програма су: децентрализација и флексибилност (што смањује захтеве формалног плана и програма у школском распореду ученика), ефективност, компатибилност румунског обавезног и средњег образовања са европским стандардима квалитета, кохерентност, једнаке могућности и повезаност са питањима од друштвеног значаја.

Од почетка школске 1998/99. године национални план и програм се састоји од два основна сегмента: главни наставни план и програм (*core curriculum*) и школски наставни план и програм (*school-based curriculum*). Свака школа може да бира једну од три верзије школског наставног плана и програма. Ова нова и флексибилна структура националног плана и програма иде у корист диференцираног образовања.

■ Посебни облици наставе

Експлицитне смернице које се тичу наставе за даровите ученике односе се само на рани упис у школе и прескакање разреда.

Нови национални наставни план и програм из 1998. године омогућава нове активности које се односе на образовање даровитих. Поред убрзаног похађања наставе у облику раног уписа у школу и прескакања разреда на свим школским нивоима (ISCED нивои 0–3), даје се предност додатном „обогаћивању“ наставног плана и програма. Примена додатног плана и програма у школама све је већа (ISCED нивои 1–3). Наставу за даровите организују школе у сарадњи са компанијама или непрофитним организацијама.

Школе су укључене у организацију такмичења попут олимпијада. Генерално, национални систем такмичења је изузетно популаран. Олимпијаде, посебно из природних наука, имају дугу традицију. После дугог периода и позитивних и негативних искустава на Олимпијадама, румунски наставници су постали веома вешти у организовању такмичења. Ангажовање наставника на том пољу се, и званично и незванично, веома цени у наставничким круговима.

Недавно су непрофитна удружења наставника и остале невладине организације иницирале многа друга такмичења паралелно са националним системом академских олимпијада (нпр. из физике, математике, хемије).

Иако нови национални план и програм пружа могућност за организовање наставе за даровите ученике, родитељи се ипак жале да формално државно образовање није довољно добро да испуни посебне потребе њихове деце како би она достигла нивое неопходне за матурирање или упис на факултете.

Настава за даровите, укључујући и даровите ученике који не постижу успех у школи, и даље се своди углавном на активности ван школе, а не на интеграцију у редовни школску наставу.

У Румунији функционише и систем индивидуалних ментора за редовне ученике, али првенствено као приватни систем паралелног образовања. Родитељи улажу озбиљне напоре да плате приватне часове. Такође, наставници имају веома мале плате и радо узимају хонорарне послове. Индивидуалним менторима се плаћа да задовоље потребе све даровите деце.

Заинтересовани наставници са дугим искуством у припремању ученика за међународне школске Олимпијаде, покренули су 2001. године *центре изузетности* за даровите ученике. Ови *центри* изузетности организују се у већим градовима Румуније. Већина ових центара тежиште ставља на научне области из наставног плана и програма: физика, математика, хемија, информатика и биологија. У овим центрима наставници седмично одржавају два до четири сата специјалних часова, обично преко викенда, за ученике који имају изванредне резултате у школи и који су вољни да додатно уче. Наставници бирају ученике из свих школа. Ови курсеви представљају ваннаставне активности које се углавном нуде из научних области, али искључиво за ученике од 13. до 18. године. Највећи изазов за ове ученике и њихове наставнике јесте учествовање на националним и међународним такмичењима. На пример, 90% победника на националним

и интернационалним такмичењима у 2003. години ишло је на припреме у ове центре у току школске 2001/02. године.

Центри изузетности за даровите ученике имају за циљ да прошире своје активности на све области предвиђене планом и програмом.

Сваке године Министарство просвете и локални школски инспекторати организују неколико летњих кампова за победнике на такмичењима. Такви кампови су обично бесплатни за одређену категорију победника (информатика, математика или физика), али такође постоје и хетерогени кампови. Ови кампови, међутим, још увек не спадају у систематски национални програм и нису сукључени сви домени интересовања.

Удружење за пружање образовне и психолошке подршке талентованим ученицима, РО-ТАЛЕНАТ, основано је 1992. године у Јашију и има огранке у другим градовима. Главни циљ овог удружења је да промовише мере на државном нивоу за подстицање даровитих, да развије образовни контекст како би се побољшала истраживања о даровитости, да омогући специјализовану идентификацију, да пружи подршку даровитим ученицима из маргинализованих дриштвених група (деца са сметњама у развоју, лоши ученици...), да повећа друштвену одговорност према даровитим људима и да омогући стручно усавршавање наставника из области образовања даровитих.

РО-ТАЛЕНАТ је организовао неколико међународних летњих кампова за талентоване ученике (1997, 1998, 1999. године) са циљем да стимулише и развије академске, друштвене и уметничке таленте.

ProCollege је приватна школа која промовише програм образовања на даљину, који, углавном, спонзорише један приватни телевизијски канал. Мисија ове школе је да идентификује и подржи даровите и талентоване ученике, организује специјалне курсеве и пројекте за одређени број ученика који се бирају из целе земље. Потенцијални ученици ове школе морају да пошаљу пријаву са списком академских достигнућа и да положе психолошки тест и тест знања. Даровита деца обично похађају двогодишње курсеве темпом који њима одговара, у складу са личним потребама. Главни циљ је да се даровита деца интегришу у националне и међународне мреже.

Ученици даровити за уметност такође имају велике могућности за такмичења на националном нивоу. Године 2001, неколико невладиних организација дало је подршку уметничким такмичењима на националним музичким фестивалима. Фестивали и изложбе се организују на локалном и националном нивоу и у њима учествују даровити ученици из уметничких средњих школа и гимназија. Постоје и редовни уметнички догађаји на локалном и националном нивоу.

■ Критеријуми идентификације даровитих

За идентификацију даровитих ученика и њихово образовање, одговорне су школе. Резултати и успех ученика су главни критеријум који се редовно користи у школама при идентификацији даровитих. Нови национални план и програм установио је националне стандарде за успех ученика, али мало наставника је оспособљено да користи ове стандарде.

Стручњаци из школа, локални психолошко-педагошки школски центри, невладине организације и остале приватне институције повремено примењују технике психолошке процене. Не постоје специјалисти који имају званичне дипломе за образовање даровитих на предуниверзитетском нивоу. Предлози (препоруке) родитеља и психолошки тест су непоходни да би дете раније кренуло у школу. Постоји веома мали број психолошких инструмената и они дуго нису модификовани и ревидирани.

■ Иницијално образовање наставника и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

Иницијално образовање наставника из области образовања даровитих постоји, али реализација оваквих курсева зависи само од одлуке универзитета о садржају наставног плана и програма. Само неколико румунских универзитета омогућава такве курсеве, нпр. Универзитет „*Al.I.Cuza*“ из Јашија, Универзитет у Букурешту и Универзитет „*Stefan cel mare*“ из града Сучава (Suceava).

Неки универзитети и неке локалне просветне власти (инспекторати) званично су увели стручно усавршавање наставника из области образовања даровитих (ISCED нивои 2 и 3).

У оквиру програма иницијалног образовања наставника постоји једносеместрални курс о образовању даровитих на трећој години психо-педагошког модула на Факултету за психологију и образовање на Универзитету у Јашију. Семинари се организују у сарадњи са РО-ТАЛЕНТОМ и не наплаћују се.

На Универзитету у Јашију, наставни план и програм за наставнике основних школа и за студенте на Катедри за образовање и специјално образовање укључује једносеместрални курс о образовању даровите деце на другој, односно трећој години. Неки универзитети и остале институције, попут Центра за обуку наставника или невладиних организација, нуде изборне курсеве стручног усавршавања из ове области. Универзитет „*West*“ из Темишвара организује курс образовања за наставнике основних школа.

■ Истраживања и професионална нега и саветовање

Факултет за психологију и образовање Универзитета у Јашију има доминантну улогу на пољу истраживања образовања даровитих у Румунији и организује курсеве о психологији и образовању даровитих.

Центар за потенцијале у образовању и примењена истраживања у *Јашију* у сарадњи са удружењем РО-ТАЛЕНАТ развио је програм идентификације даровите деце у основној школи. У оквиру пројекта планирано је да се организују саветодавни семинари за децу, родитеље и наставнике.

Фондација „*Henry Coanda*“ ради на прикупљању средстава за даровиту и талентовану децу из друштвено угрожених група. Средства су намењена првенствено за пружање подршке уметничким талентима. Ова организација, као и „*ProCollege*“ и „*Pro Foundation*“, служи као место где родитељи, наставници и остали заинтересовани из Букурешта могу да добијају информације.

Одбрањено је неколико доктората који се односе на истраживања „фундаменталне“ даровитости са наредним темама: „даровитост и образовање даровитих“, „даровити лоши ученици“, „(рана) идентификација даровитих“ и „саветовање“. Ови радови су објављени у националним стручним часописима и књигама. Покренуто је неколико регионалних истраживачких пројеката који се односе на друштвено и економски угрожену децу из сеоских области. Неколико радова о даровитости представљено је на регионалним и националним конференцијама.

■ Приоритети и очекивања

Упркос законском признавању индивидуалних разлика, образовање даровитих се и даље ретко примењује у пракси. Школе, међутим, постају све активније по питању образовања даровитих. Приватне институције покрећу плодне иницијативе и на тај начин дају драгоцен допринос образовању даровитих.

Ипак, постоји јасна потреба за законодавством које уређује образовање даровитих. Законом треба да се експлицитније регулише препознавање индивидуалних разлика, флексибилност у оквиру школског система и обавезна обука наставника из области образовања даровитих. Основни план и програм и посебни планови и програми, као и ослобађање од обавезног образовања, такође, треба да буду законски регулисани.

Могућности за даровите у оквиру школа, у блиској будућности, треба да буду доступније. Поред тога, утицај наставника на школске планове и програме мора де буде већи.

Недостатак наставника за мале групе ученика, као и непостојање финансијске надокнаде за мотивисане наставнике који су вољни да унапређују образовање даровитих и даље представљају највеће препреке развоју ове области. Могућности попут прескакања

разреда, заједничких часова са старијим одељењима, убрзаног похађање наставе за целу групу и сарадње са компанијама или непрофитним организацијама треба да се чешће примењују.

Неопходно је и увођење психолошког саветовања које би требало да воде специјализовани стручњаци.

Што се тиче идентификације даровитих ученика, критеријуми за процену треба да се модификују да би се укључили и ученици из мањинских група (ученици са сметњама у развоју и ученици из различитих етничких средина). Потребно је организовати посебну наставу за даровите ученике који немају добар успех у школи.

Поред тога, мора се унапредити иницијално образовање и додатна обука наставника и осталих релевантних просветних радника. Размена искустава између школа на регионалном, европском и ширем међународном нивоу, мора постати саставни део програма обуке наставника.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Школско законодавство представља важну полазну тачку за развој целог система образовања даровитих у Словенији.

Члан 2, Закона о основној школи (ISCED нивои 1–2) и члан 2 Закона о средњем образовању посвећују посебну пажњу важности развоја свих талената ученика⁴. Члан 11, Закона о основној школи дефинише даровиту децу као децу са посебним потребама, а у складу са чланом 12, школе имају обавезу да прилагоде методе наставе и учења даровитим ученицима и да обезбеде додатне часове и остале облике индивидуалне и групне подршке. Школе на ISCED нивоу 3 такође морају да прилагоде своје програме даровитим ученицима, као и средње стручне и професионалне школе.

Основне школе организују додатне часове и остале активности у оквиру граница ширег програма (ISCED нивои 1–2). Ученици учествују у свим додатним активностима на добровољној бази (члан 20 Закона о основној школи). Држава омогућава основним школама (ISCED нивои 1–2) да даровитим ученицима посвете део додатних часова деци са посебним потребама (пола сата седмично по одељењу). Законодавство дозвољава ученицима да брже напредују (убрзано похађање наставе). Гимназије и остале средње школе дозвољавају талентованим ученицима да прате паралелну наставу у одговарајућим школама (нпр. музичким школама) и у складу са законом прилагођавају школске обавезе врхунских атлетичара и ученика који се спремају за међународна такмичења из различитих области.

Процес развоја и спровођења индивидуализованог програма за децу са посебним потребама укључује сарадњу школског саветника, што је дефинисано чланом 67 Закона о организацији и финансирању образовања и васпитања⁵. Члан 62, овог Закона налаже да је обавеза одељењског старешине да организује комисију сачињену од наставника и саветника који ће припремати индивидуални програм за сваког даровитог ученика.

Упркос чињеници да закон истиче у први план бригу о даровитим ученицима на свим нивоима државног школског система, тек недавно је Стручно веће Републике Словеније за опште образовање⁶ усвојило концепт о препознавању даровитих ученика и раду са њима у току деветогодишње основне школе. Поглавље „Образовање даровитих ученика“ излаже основне принципе и методе рада, као и очекиване носиоце активности.

³ У недостатку нових информација о образовању даровитих у словеначким школама коришћене су информације базиране на извештају из 2003. године и односе се на период 2002. и 2003. године.

⁴ Закон о основној школи, Закон о средњој школи, Закон о професионалном и стручном образовању.

⁵ Закон о организацији и финансирању васпитања и образовања.

⁶ Концепт – Препознавање даровитих и рад са њима у деветогодишњој основној школи, Стручно веће РС за опште образовање.

Овај концепт је утврђен у складу са неким важним дефиницијама, међу којима је посебно важна следећа: идеја „препознавања даровитих ученика“ дефинише целокупан процес који укључује вођење евиденције, идентификацију, обавештавање родитеља и добијање њиховог мишљења.

По правилу, препознавање се обично спроводи у првој и другој тријади деветогодишње основне школе и, ако је то потребно, може се поновити у трећој тријади. На тај начин се свим даровитим ученицима пружа једнака шанса да буду препознати.

Процедура препознавања даровитих ученика није иста у свим периодима основне школе. По правилу, вођење евиденције и обавештавање родитеља потенцијално даровите деце и добијање њиховог мишљења спроводе се на крају прве тријаде. У том тренутку се добија и одобрење родитеља за идентификацију. Идентификација се генерално спроводи на почетку друге тријаде. Родитељи се поново обавештавају о резултатима и питају за мишљење.

Од новембра 2001. године, после увођења овог новог Концепта у деветогодишње основне школе, комисија Завода Републике Словеније за школство оформила је „Проширену програмску групу за препознавање даровитих и рад са њима“. Група се састоји од научника са словеначких универзитета, стручњака из Завода Републике Словеније за школство и из неких других јавних институција и представника школа.

■ Посебни облици наставе

У словеначком образовном систему примењују се следеће методе и посебне процедуре за даровите: рани упис на ISCED нивое 2–3; интерна диференцијација (ISCED нивои 0–3); прескакање разреда (ISCED нивои 1–3); додатни часови из различитих предмета (ISCED нивои 1–2); делимична екстерна диференцијација (селективни предмети и интересовања, ISCED нивои 2–3); активности и пројекти од интереса (ISCED нивои 1–3); програми „обогаћивања“ – секције, клубови (ISCED нивои 0–3); индивидуална настава (ISCED нивои 1–3); истраживачки рад младих (ISCED нивои 2–3); такмичења у знању, спорту и уметности (ISCED нивои 2–3); психолошко и педагошко саветовање у свакој школи; могућност добијања специјалног статуса спортисте, истраживача или уметника (ISCED нивои 2–3).

Неке активности се организују ван школе и бесплатне су за родитеље: летње школе и истраживачки кампови из области науке, спорта и уметности (ISCED нивои 2–3); музички фестивали (ISCED нивои 1–3); уметничке изложбе (ISCED нивои 1–3); такмичења из различитих предмета, спорта и уметности организована на општинском, регионалном и републичком нивоу (ISCED нивои 2–3); образовно и психолошко саветовање у оквиру Центра за посао и осталих регионалних и локалних саветодавних центара.

Ради подстицања развоја талената на пољу музике и плеса постоје државне музичке школе (ISCED нивои 1 и 2), као и средње школе (ISCED ниво 3). Постоји једна спортска средња школа и „спортска одељења“ у оквиру неких општинских средњих школа. Све је већи

број приватних школа које се баве музиком, плесом, уметношћу и позориштем (ISCED нивои 1–3).

У Словенији, интелектуално и уметнички даровити ученици могу добити Зоисову стипендију коју финансира држава (почевши од ISCED нивоа 3). Избор за ову стипендију се првенствено врши у првом разреду средње школе (ISCED ниво 3). Постоје, такође, специјални приватни фондови који нуде стипендије талентованим ученицима.

■ Критеријуми идентификације даровитих

Идентификација се спроводи само ради избора за доделу специјалних стипендија (Зоисова стипендија – тестови способности и постигнућа на републичком нивоу; различити фондови за стипендије – различити критеријуми за дефинисање даровитости из области уметности и спорта). Иначе, ученици имају слободу да бирају специјалне програме на основу својих интереса, постигнућа и предлога наставника и родитеља.

Различита процедура селекције се користи када ученици у деветогодишњој основној школи упишу четврти разред. Вођење евиденције о потенцијално даровитим ученицима се онда спроводи на основу различитих критеријума, без тестирања или коришћења различитих инструмената за оцењивање. У току процеса вођења евиденције, следеће информације се узимају у обзир: успех у школи, постигнућа ученика у различитим активностима, резултати на такмичењима, натпросечни резултати у ваншколским активностима, процене наставника и процене школских саветника.

Сви ученици који испуњавају бар један од критеријума наведених у Концепту укључени су у процес идентификације ако се њихови родитељи сложе.

Идентификација се врши уз помоћ различитих инструмената попут посебне скале за оцењивање намењене наставницима⁷ и тестова способности и креативности. Тестирање спроводе школски психолози. Комисија сачињена од наставника који предају једном одељењу мора да се сложи да је ученик надарен. Обавезна је сарадња између школског саветника и школског координатора за рад са даровитима (уколико то није сам саветник). Ученик се провизорно идентификује као даровит када постиже натпросечне резултате по једном од поменутих критеријума. Последња фаза у процесу идентификације укључује обавештавање родитеља да изнесу своје мишљење о способностима детета.

Развој даровитих, у складу са законодавством, константно се стимулише већ од прве тријаде. Када се изврши идентификација и добије одобрење од родитеља школа мора да припреми индивидуализовани образовни програм за ученика.

Постоје и специјални приватни фондови који нуде стипендије даровитим ученицима. Они имају сопствене критеријуме селекције.

⁷ Prijejena oblika ocenjevalne lestvice. Avtor Ivan Koren: PROFNAD, Zagreb, 1989. Prevod objavljen v zborniku: Nadarjeni, škola, svetovalno delo, Zavod RS za šolstvo, str. 40–47. (Прилагођена скала за оцењивање намењена наставницима. Аутор: Иван Корен, ПРОФНАД, Загреб, 1989, превод у зборнику научних радова: Даровити, школа, саветодавни посао, Завод РС за школство, стр. 40–47.)

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

На оба педагошка факултета, у Марибору и у Љубљани, и на Филозофском факултету у Љубљани, проблематика деце са посебним потребама, односно даровите деце, саставни је део наставног плана и програма психологије и педагогије. На свим факултетима постоје магистарски курсеви (мастер) из области препознавања даровитих и рада са њима. Завод Републике Словеније за школство шест година уназад организује семинаре чији је циљ обука наставника и осталих стручњака (социјалних радника, школских педагога, психолога) за рад са даровитима.

■ Истраживања, професионална помоћ и саветовање

Истраживања на пољу даровитости врше се на Филозофском факултету, Педагошком факултету Универзитета у Љубљани и у Педагошком институту у Љубљани. Теме истраживања укључују талентоване за спорт, неуропсихолошке факторе даровитости, валидност и поузданост идентификације даровитих ученика и наставе за даровите.

Завод за запошљавање Републике Словеније, Регионални саветодавни центри у Марибору и Љубљани, Завод Републике Словеније за школство у Марибору и Удружење за техничку културу нуде наставницима, родитељима и осталим заинтересованима своју стручну помоћ из области даровитости и образовања даровитих.

У новембру 2001. године у Заводу Републике Словеније за школство формирана је специјална Комисија за проширени програм која се бави препознавањем даровитих и радом са њима. Задатак ове комисије је да прати увођење Концепта у деветогодишњу основну школу. Радна група је спровела евалуацију досадашње примене Концепта.

Постоји само једно цивилно удружење (Ново Место) у Словенији које се бави даровитима – Клуб даровитих ученика, али нема званичну подршку на државном нивоу.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих у Словенији почело је са школским иницијативама. Иако су даровитост и образовање даровитих експлицитно поменути у законодавству, и даље не постоји јака политичка подршка. Све је већи број приватних иницијатива у образовању талентованих (спортске, позоришне, музичке, уметничке, плесне школе).

Неопходан је национални програм за препознавање и стимулацију развоја даровитих на свим школским нивоима и у друштву уопште. Потребно је успоставити програм који би повезао одвојене делимичне иницијативе и обезбедио систематско посматрање и евалуацију ефикасности и развоја новог система. Неопходно је успоставити националну мрежу специјалиста и ментора.

Да би се отвориле могућности за међународну сарадњу међу различитим институцијама и специјалистима, потребна је и морална и финансијска подршка. Неопходне су и стипендије за усавршавање у иностранству. На крају, мора се развити специјална методологија идентификације даровитих међу мањинама као и прилагођавање наставних материјала даровитима.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Даровитост и образовање даровитих нису експлицитно поменути у законодавству Уједињеног Краљевства. Постоји, међутим, низ законодавних регулатива и смерница за образовање даровитих.

Британској влади која је ступила на власт 1997. године, платформа је била „Образовање, образовање, образовање“ („Education Education Education”). Поред објављивања разних докумената који се односе на анционалну политику образовања, ова платформа је озбиљније указала на профил потреба даровитих и талентованих ученика.

У првој владиној „Белој књизи“ (Министарство просвете и запошљавања, 1997) у одељку који се односи на тему „Изузетност у школама“ (Excellence in School) наведено је:

„Планирамо да осмислимо стратегију за рану идентификацију и подршку посебно даровите и талентоване деце која ће повезати неколико елемената, укључујући убрзано похађање наставе, специјализоване школе и партнерство са независним школама...Желимо да свака школа и локалне просветне власти планирају како да помогну даровитој деци. Све школе треба да настоје да створе атмосферу у којој бити изванредан не само да је прихватљиво, већ и пожељно.“

Канцеларија за стандарде у образовању објавила је 1999. године извештај једног међународног истраживања (Freeman, 1999). Након тога, формирана је национална Саветодавна група за даровите и талентоване. Истраживање Селекционе комисије обликовало је план рада за сегмент „Даровити и талентовани“ у оквиру програма „Изузетности у градовима“ (Excellence in Cities), који је био претеча националне стратегије за пружање подршке индивидуалним локалним просветним властима и школама за развој образовања даровитих ученика.

Према ревидираном Националном плану и програму (National Curriculum) (Министарство просвете и запошљавања, 1999.) законска је обавеза свих школа да „обезбеде одговарајуће образовање за све ученике у складу са њиховим способностима“ (ISCED нивои 0-3).

Владине смернице су једну од тема у процесу иницијалног образовања наставника посветиле препознавању и уважавању индивидуалних разлика, као и идентификацији индивидуалних разлика, као и идентификацији индивидуалних потреба, диференцијација у школи, флексибилност у оквиру школског система, као и „Образовање даровитог и талентованог детета“.

Приступ образовању даровитих у Уједињеном Краљевству је инклузиван и холистички.

У Енглеској се користи термини *даровити* и *талентовани* (gifted and talented) који укључује 5 до 10% ученика у свакој школи.

У Велсу се користе термини „способнији“ (more able) и „талентовани“ (talented) и таквих ученика има око 20% у свакој школи; политика и смернице образовања даровитих важе за све школе.

У Шкотској се употребљава термин „способни“ (able) и од 2006. године увешће се закони који ће се односити на инклузивни приступ.

■ Посебни облици наставе

У Уједињеном Краљевству се нуди велики број могућности за даровите и талентоване. Могућности на нивоу школе укључују: рани упис у школу и ограничено прескакање разреда (ISCED нивои 1–3), заједнички часови са старијим ученицима, убрзано похађање наставе за целу групу, ваннаставне активности и индивидуално менторство (ISCED нивои 1–3). Ове могућности препоручују се у владиним смерницама.

У средњој школи (ISCED нивои 2 и 3), самостално учење и учење у другим институцијама може да се организује за способне, даровите и талентоване ученике. Та пракса је, међутим, и даље прилично неуобичајена.

Ученицима је доступно психолошко саветовање (у школи) у случајевима када је то неопходно. Оно је најчешће, међутим, повезано са образовањем деце са посебним потребама, у које није укључена даровитост. Из тога следи да у школама најчешће не постоји психолошко саветовање за даровите ученике.

Владин програм за унапређивање школа „Изузетност у градовима“ (Excellence in Cities) укључује сегмент „Даровити и талентовани“. Школе су обавезне да именују координатора за образовање даровитих и талентованих, да идентификују 5–10% својих ученика као групу даровитих и талентованих и да за такве ученике уведу „другачије програме наставе и учења“, те да укључе могућности за обогаћивање и проширивање програма. Школе, такође, треба да обезбеде адекватну подршку за све ученике – нарочито за ученике који имају слаб успех.

Употреба комјутерске технологије истиче се као средство подршке и могућност приступа различитим изворима информацијама у настави. У оквиру програма „Изузетност у градовима“, придаје се важност сарадњи са низом партнера како би се укључиле мреже школа, институција високог образовања и независних школа на које се односи сегмент „Даровити и талентовани“. Остали аспекти пројекта укључују менторство и вештине учења и од школа се такође тражи да размотре убрзано похађање наставе (из математике на пример) или превремено полагање испита. До сада, укупно 40% средњих школа (око 1300), 15% основних школа (око 1800) и 100 институција које се баве образовањем ученика после 16. године спроводе програме „Изузетност у градовима“. Влада је до данас уложила преко 100 милиона фунти. Предвиђа се да се 2006. године биће још улагања и

предвиђа се да ће до 2007. свака школа у Енглеској имати програм за образовање способних, даровитих и талентованих ученика.

У извештајима државних надзорника (Канцеларија за стандарде у образовању) похваљене су активности које се спроводе ван школа и активности обогаћивања, као и напредовање у другим областима из програма „Изузетност у градовима“. Сматра се да је овај квалитет треба да постане саставни део одрживе, свакодневне праксе у школама.

Ваншколске активности су саставни део предложених смерница за образовање даровитих и талентованих ученика. Од 1999. године, редовно се организују летње школе (ISCED нивои 1 и 2). На ISCED нивоима 2 и 3 даровити ученици могу да похађају наставу на факултетима. Године 2002. оформљена је Академија за даровите и талентоване ученике (Academy for Gifted and Talented Youth).

■ Критеријуми идентификације даровитих

Генерално гледано, школе саме осмишљавају своје критеријуме за номинацију и они су најчешће засновани на програму „Изузетност у градовима“ или неком другом националном документу. Најчешће процедуре су номинације наставника засноване на успеху у школи и ваншколским постигнућима. Користе се и предлози (номинације) вршњака, родитеља и самог ученика. Наставници могу да предложе ученике за летње школе или „*Master Classes*“, а и ученици се такође могу сами пријавити. Да би учествовали у „Академији за даровите и талентоване ученике“, ученици морају да приложе свој портфолио и морају да имају резултат од 120 бодова на тесту *CAT*.

■ Иницијалано образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

Даровитост и образовање даровитих је једна од тема у програмима обуке наставника. Недавно дефинисане компетенције за звање наставника укључују и рад са даровитом и талентованом децом, али ова обавеза се различито испуњава од институције до институције. Из ове области има све више програма обуке и стручног усавршавања наставника из ове области.

Поред наставника, обуку из области *даровитост* могу да похађају и остали релевантни стручњаци попут психолога, саветника, школских надзорника, запослених у локалним школским управама (ISCED нивои 1–3).

У оквиру програма „Изузетност у градовима“, вестминстерски Институт за образовање на Универзитету Оксфорд Брукс спроводи национални програм обуке за координаторе образовања даровитих и талентованих, као и интензиван програм „Сталног стручног усавршавања у осталим аспектима образовања даровитих“.

■ Истраживања и професионална помоћ и саветовање

Неколико организација бави се темом даровитости и образовања даровитих у Уједињеном Краљевству. Поред „Националне асоцијације за даровиту децу“ (National Association for Able Children in Education, NACE), вестминстерски Институт за образовање, Мидлсекс, Вустер и Брунел имају стручне центре за ову област. На неким универзитетима постоје докторске студије из области даровитости и образовања даровитих.

Постоје и бројни сајтови на Интернету и дискусионе групе које дају информације, нпр. *NACE, HAF, CPD Gifted*, itd.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих и талентованих сада је један од приоритета и Владе и школа. Очекивање је да ће до 2007. године све школе у Енглеској имати своју политику образовања даровитих и свог координатора за даровите и талентоване ученике. Инклузивни приступ, стално стручно усавршавање и све већи број чланова националне Академије за даровите и талентоване ученике указују да се ситуација доследно побољшава.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

На свим нивоима образовања у Финској дошло је до измена наставног плана и програма. Измена наставног плана и програма уско је повезана са осталим актуелним токовима, попут децентрализације. У складу с тим је и доношење одлука о организацији и програму општег и обавезног образовања, које се углавном пребацују на општински ниво. Опште смернице на националном нивоу утврђују оквир за правце образовања.

Нови наставни планови и програми, који представљају оквир за средње школе, усвојени су 1994. године. Закон о образовању (1998) признаје индивидуалне разлике и дозвољава школама да „организују наставу у складу са узрастом и способностима ученика“. Што се тиче раног уписа у школу, дете има право да крене у школу годину дана раније, ако има потребу да учи. Штавише, за ученике се може организовати настава из предмета који нису наведени у националном плану и програму. Овај вид учења није обавезан. Другим речима, ученици могу да уче један или више предмета који нису предвиђени у националном плану и програму. Закон експлицитно не помиње даровите ученике нити их помиње као подгрупу ученика са посебним потребама.

■ Посебни облици наставе

Политика образовања деведесетих година прошлог века наглашавала је индивидуалност и слободу избора. У Финској, ученици обично похађају локалну основну школу у близини свог места становања. Тренутни тренд ка индивидуализацији, међутим, истиче право родитеља да бирају школу у коју ће ићи њихова деца.

У оквиру школа, Финска нуди низ могућности од којих даровити ученици могу да имају користи: рани упис у школу (родитељи могу да одлуче да ли ће њихова деца кренути у школу са шест или седам година; раније су сви полазили са седам) (ISCED ниво 1), прескакање разреда (ISCED нивои 1–3), заједнички часови са старијим одељењима, убрзано похађање наставе за целу групу, радионице, сарадња са компанијама или непрофитним организацијама, ваннаставне активности, индивидуални ментори и самостално учење. Финска чврсто иде у правцу индивидуализације. Као резултат овог тренда, школе се подстичу да осмишљавају индивидуалније наставне планове и програме. кориговање наставног плана и програма омогућава да настава у школама буде диференциранија. Ова диференцијација образовања је опште питање и важи за све ученике, али пружа посебну предност талентованим и даровитим ученицима.

Неке основне школе већ неколико година организују добровољне групе где ученици могу да напредују у областима за које показују таленат. Ове групе се подучавају у области математике, информатике, уметности, итд.

У Финској, нови тренд индивидуализације омогућава флексибилне одлуке по питању убрзаног похађања наставе. Једна од могућности за убрзано похађање наставе јесу школе без поделе на разреде (школе у којима ученици нису сврстани по разредима), које омогућавају ученицима да напредују у учењу по флексибилном распореду. Овај систем у којем нема поделе на разреде користи се у већини средњих школа (ISCED нивои 2 и 3). Неке школе проверавају могућност увођења школа без поделе на разреде на основном нивоу.

Специјалне школе за даровите ученике постоје на ISCED нивоима 1-3.

У нижим и вишим средњим школама (ISCED нивои 2 и 3) даровити ученици могу да учествују на различитим академским такмичењима. Ова такмичења се организују годишње из, на пример, математике, физике, информатике, филозофије и економије. Ученици који се добро рангирају на такмичењима, припремају се за међународне олимпијаде из математике, физике, хемије, биологије или информатике. Постоје одвојени програми за сваки од ових предмета, а припреме најчешће изводе универзитетски професори и старији ученици који су раније учествовали на овим такмичењима.

Уведено је и неколико могућности за рад са даровитим ученицима на добровољној бази. На пример, ученици средњих школа талентовани за математику и физику сусрећу се на Универзитету Тампере, увече и током викенда, где се надмећу у знању из ових области. Као део истог пројекта, организују се интензивни курсеви и летњи кампови из математике. Неки ученици су чак учествовали у летњим курсевима које нуди програм Отвореног универзитета и стекли су универзитетске кредите из линеарне алгебре и физике. Пројекат су подржали Министарство просвете и спонзори са тржишта рада (ISCED нивои 2 и 3).

Већина специјалних школа у Финској подстиче креативне таленте из области уметности и спорта (ISCED нивои 2 и 3).

■ Критеријуми идентификације даровитих

Генерално говорећи, у Финској не постоје званичне процедуре идентификације и номинације даровитих ученика и посебне одредбе које се односе на њих. Предвиђен је једино рани упис у школу за шта су неопходна психолошка и медицинска тестирања. Избор ученика се заснива на различитим критеријумима које школа користи.

Један од разлога зашто родитељи за своје дете бирају неку другу школу, а не ону из свог окружења, може бити жеља родитеља да се нагласак у образовању њиховог детета стави на стране језике. У Хелсинкију је могуће похађати специјалну основну школу где се настава одвија на финском и на неком другом језику (нпр. енглеском, немачком, француском или руском). Ово су или приватне школе или школе којима подршку даје држава, а бирају ученика према сопственим критеријумима. Ове школе се могу назвати

специјалним школама за даровите јер је веома тешко добити дозволу за упис у ове школе. Специјалне школе најчешће бирају ученике на основу просека оцена и пријемног теста.

Поред ових специјалних школа у Финској постоји и неколико специјалних музичких одељења на средњошколском нивоу. Упис у ова одељења није само заснован на музичком таленту, већ и на посебном интересовању за музику.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

У Финској не постоји посебни програм за наставнике који се односи на образовање даровитих. Генерално, знање наставника о образовању даровитих заснива се на њиховим личним интересовањима. Очекује се да ће тренутни трендови ка индивидуализацији и слободи избора наставника да осмишљавају план и програм помоћи наставницима да пронађу прикладније начине да диференцирају наставу и у основним и у средњим школама. На већини факултета за образовање наставника, међутим, изучава се и област која се односи на даровите и њихово образовање. Наставници могу по својој одлуци да похађају часове о образовању даровитих, који се организују у складу са њиховим интересовањима. Овакве часове нуде Универзитет у Хелсинкију и Универзитету у Тампереу.

■ Истраживања и професионална помоћ и саветовање

Универзитети у Хелсинкију и Тампереу раде истраживања о даровитости и образовању даровитих. Области истраживања укључују теме: „креативност“, „когнитивне вештине“ и „моралност и висока способност“. Резултати истраживања се често штампају у међународним стручним часописима.

■ Приоритети и очекивања

Финској недостаје посебно законодавство које се односи на образовање даровитих. Закон, међутим, признаје разлике међу ученицима и дозвољава наставницима да диференцирају своју наставу према потребама ученика. Према једном емпиријском истраживању, студенти, будући наставници, имају негативнији став према образовању даровитих него наставници у школама. Овакав став открива потребу да се студентима омогући боље иницијално образовање. Због тога се сматра да је Финској потребно више

програма и могућности за наставнике како би стекли знање из области образовања даровитих. Штавише, потребно је створити друштвену климу у којој се сви слажу да је образовање даровитих важан начин диференцијације образовања свих ученика.

Поред тога, морају се развити и посебни критеријуми идентификације за мањинске групе, попут ученика са ометеношћу, ученика из различитих етничких средина, као и за ученице.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

У Француској, у законској регулативи, не дефинише се даровитост нити се обезбеђује посебна настава за даровиту децу. Постоји национални наставни план и програм у складу са којим се припремају образовни програми за све ученике на сваком нивоу и дефинишу национално признате дипломе.

Општа премиса на којој се заснивају националне смернице јесте да се идентификују индивидуалне и специфичне образовне потребе и да се обезбеде једнаке образовне могућности за све. У овом приступу се посебно фаворизује идеја хетерогених одељења на сваком академском нивоу при чему су деца са посебним потребама интегрисана у редовна одељења. До недавно, у групу деце са посебним потребама спадала су само деца са тешкоћама у учењу, хендикепима или са историјом неуспеха у школи. Године 2001, међутим, Министарство просвете је организовало комисију да испита ситуацију интелектуално рано сазреле деце и да предложи мере за ову популацију. После *Delabier* извештаја (објављеног у јануару 2002. године), интелектуално рано сазрела деца (или општији термин – даровита деца) сматрају се саставним делом групе деце са посебним потребама.

Национални наставни план и програм постоји за све нивое образовања (1–3 ISCED нивои). Неколико званичних декрета из Министарства просвете наглашава да француски систем образовања треба да одговори на разноликост ученика и омогући сви ученицима да добију посебну наставу на свом интелектуалном нивоу (омогућавање ученицима да прескоче један разред) како би развили своје потенцијале. То су посебни облици наставе за даровите: прилагођавање темпа учења и обогаћивања садржаја у основној и средњој школи, помоћ при тешкоћама у школи, вредновање компетенција и развој индивидуалних програма.

У средњим школама за ученике од 15. до 18. године (*Lycée*), програмски садржај различитих смерова и могућност да се изабере између неколико опција омогућавају даровитој деци да се развијају у подстицајном окружењу. Избор и груписање ученика, у одређеним случајевима, довело је до „кругова изузетности“ који су лоцирани у неким школама и засновани су на мерама уписа на основу којих се бирају ученици са одличним резултатима у школи. Ова специјална одељења могу остварити програмске садржаје вишег нивоа образовања, један или два разреда.

■ Посебни облици наставе

У складу са постојећим законодавством, француски школски систем тежи да обезбеди такве облике наставе који би свим ученицима омогућили да развију своје способности. У том циљу, најчешће коришћени посебни облици наставе су рани упис и прескакање разреда. Ови облици су предвиђени у основном образовању и на средњем нивоу.

Неколико државних школа је покушало да спроведе идеју индивидуализованих академских програма да би решиле питање разноликости ученичких потреба. На пример, једна основна школа поред Нице организује посебна одељења за даровите ученике. Величина тих одељења је мања него иначе, наставници су изузетно мотивисани и фаворизују индивидуализоване програме у оквиру једног разреда, а понуђена је могућност прескакања и до три разреда.

На експерименталнијем нивоу, неке средње школе обезбеђују даровитим ученицима различите комбинације неких могућности: 1) обогаћена настава (нпр. рад на пројектима) која одговара темама у редовном наставном програму, 2) могућност да се прескочи један разред, 3) непосредна сарадња између родитеља и наставника, 4) подршка психолога наставницима који имају даровиту децу у својим одељењима, 5) груписање даровитих ученика на сваком нивоу школе у одељења које имају 50% „недаровитих“ ученика 6) могућност да се ученици укључе у одељења виших разреда на неким предметима (природне науке, на пример), а да остану у својим редовним одељењима на осталим предметима 7) организовање специјалних одељења за даровите ученике на почетку средње школе, а затим прогресивно интегрисање ових ученика у редовна одељења при чему се одржавају и индивидуализоване активности. Посебно се препоручује и развој индивидуализованих образовних пројеката које организују школе после консултације са ученицима и њиховим породицама.

Од септембра 2004. године и париској нижој средњој школи „*Janson de Sailly*” почела је са радом експериментална педагошка јединица која покушава да помогне интеграцију даровите деце (ученици 7. и 8. разреда, ниво колежа). Ова јединица, уз помоћ наставника, пружа подршку за 12 даровитих ученика који су имали проблема да се интегришу у школски систем. Ови ученици похађају индивидуализоване програме који се састоје од предмета који се предају у школи и, евентуално, од предмета који се предају у вишим разредима, како би се одговорило на потребе ученика. Део експерименталног програма су и индивидуални пројекти и могућност да се ученици међусобно састају и добијају стручну помоћ.

Остале специјализоване државне средње школе које пружају специјалне аранжмане за ученике талентоване за спорт, музику или уметничке домене постоје у већем делу Француске. Ове школе су део редовног система образовања. Распоред је организован тако да омогућава ученицима временске блокове када се могу бавити областима за које су заинтересовани, понекад у сарадњи са државним или приватним центрима који за специјалност имају спорт, музику или уметност (на ISCED нивоима 2 и 3). Постоји могућност да се реализују остале индивидуализоване школске активности које могу да допуне или замене делове редовног националног наставног плана и програма, али се та могућност не реализује често.

У школама се редовно организују такмичења, која представљају још један вид посебног образовања за даровите. У Паризу се организују ван школе ваннаставни програми, попут програма „Млади уметници, писци и научници“ (*Jeunes Vocations Artistique, Littéraire et Scientifiques*), али углавном на приватне иницијативе.

■ Критеријуми идентификације даровитих

Рани упис у школу и прескакање разреда се заснивају на процени родитеља и наставника. Не постоји званична процедура идентификације даровитих која је национално призната. У смерницама које је објавило Министарство просвете, као договорна граница, предложен је коефицијент интелигенције од 130 (две стандардне девијације изнад просека). До овог коефицијента се дошло на основу пилот програма спроведених за даровите у Француској, као и програма у осталим земљама. Коефицијент интелигенције се најчешће мери Векслеровим (*Wechsler*) тестом који спроводи или приватни или школски психолог.

У извештају *Delaubier*, из 2000. године, предложено је да се поново узму у разматрање инструменти који се користе за мерење интелигенције и да се пређе на мултидимензионални приступ интелигенцији.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искуства

Не постоји систематско образовање наставника које се односи на даровите ученике. Постоји, међутим, циљ да се подигне свест међу наставницима о разноликости ученичке популације, при чему се даровити ученици експлицитно помињу. Поред тога, извештај о педагошким искуствима која се односе на даровите ученике у средњим школама, написан за Министарство за децу, национално образовање и истраживање (мај 2003), наглашава важност обуке наставника и предлаже да се у том смеру преузму иницијативе. Радионица о даровитости намењена просветним радницима укљученим у осмишљавање обуке наставника планирана је за 2005. годину. Овај програм организује школски систем у париској области у сарадњи са удружењима родитеља. Нека приватна удружења за даровите повремено организују конференције које индивидуално похађају наставници.

Генерално гледано, иницијално образовање наставника у Француској укључује две до три године факултетског образовања (најчешће из психологије или сличних области) после којих следи двогодишњи програм студија и практична обука на једном од националних института за обуку наставника. За наставнике у средњој школи саставни део обуке чине и напредније студије у изабраној наставној области (историја, математика, итд.)

■ Истраживање, професионална помоћ и саветовање

Извештаји из Министарства просвете наглашавају да су истраживања у области образовања даровитих приоритет и да та истраживања треба да помогну да се конкретизују специфични наставни профили за ову децу и да се понуде прилагођени програми. Уочено је, такође, да Француска заостаје за другим земљама у овој области. Неки универзитети и институције, попут Универзитета у Паризу, тренутно спроводе истраживања о теми даровитост. На универзитету *Рене Декарт*, спроводи се неколико студија које првенствено финансира *Inkermann* фонд. Ова истраживања укључују теме попут ране идентификације даровитих, променљивости профила способности код даровите деце, креативне даровитости и слике коју остала деца у школском окружењу могу да имају о даровитима. Поред тога, Министарство просвете је урадило анализу 2003. године о начинима на које школе пружају подршку даровитим ученицима у Француској.

Поред универзитета, неколико професионалних саветодавних организација (углавном приватних), као што су *Inetop* и *Eurotalent*, као и удружења родитеља, имају улогу специјализованих организација у овој области.

Резултати истраживања и искуства стечена у раду са даровитима често се објављују.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих у Француској почело је преко приватних иницијатива. Како је даровитост све више долазила у центар пажње јавности, образовање даровитих је постало политичко питање тако да је свест о образовању даровитих порасла у школама. Упркос чињеници да је образовање даровитих у Француској на раним ступњевима развоја, школе почињу да реагују на ту ситуацију, мада углавном на експерименталном нивоу. Од 2002. године ситуација у образовању даровитих се експлицитно и систематски разматра у званичним документима. Даровита деца су укључена у категорију деце са посебним потребама. Инсистира се да се о овој категорији ученика води рачуна у оквиру општег система образовања Француске, чији је циљ да обезбеди, без изузетка, образовни програм који може сваком ученику да омогући највиши ниво развоја.

У том смислу, предлаже се неколико оријентација за даровите ученике: 1) интеграција ових ученика у хетерогена одељења пре него у специјална одељења, 2) индивидуализовани образовни програми који одговарају сваком даровитом ученику и који комбинују елементе из редовног образовног система. Стога, узимајући у обзир хетерогеност популације даровитих ученика, одговор на потребе даровите деце састоји се од неколико опција као што су индивидуализована помоћ, обогаћене активности и могућности прескакања разреда.

У области даровитости, неопходна су даља универзитетска истраживања. Националном нивоу треба да се спроведе студијска анализа да би се стекла боља слика о

потребама даровитих ученика и проблемима на које они наилазе са редовним програмима образовања. Иницијативе које су спроведене треба да се вреднују у погледу трошкова и користи које оне доносе. Потребно је, такође, побољшање идентификације деце саразличитим способностима. Организују се кампање да би се подигла свест код различитих учесника у школском систему (нпр. наставника, родитеља, психолога). Испити које сви примењују на крају основне школе, пре преласка у средње школе, добра су прилика да се идентификују даровити ученици. Боље је, међутим, да се идентификација спроведе раније, на почетку основне школе. У вези са тим, потребно је развити боље инструменте вредновања. Ови инструменти треба да укључе шири опсег домена даровитости од оног који се мери тестовима интелигенције. Породице даровитих ученика треба да буду партнери у систему образовања и на њихова питања треба да одговара компетентна јединица у националном систему образовања. Програми обуке наставника и психолога који се посебно баве питањима даровитости у фази су развијања.

Предлоге за образовање даровите деце у основној школи треба формулисати заједно са смисленим опцијама за наставак њиховог школовања на нивоу средње школе. Од посебне је важности потреба да се повежу основне и средње школе у региону како би се обезбедиле кохерентне путање за даровите у образовном систему.

Сматра се да образовање даровитих у Француској треба класификовати као проблематично. Остали национални приоритети, попут смањења насиља у школама и достизање вишег основног нивоа образовања, померају тежиште рада Министарства просвете са образовања даровитих. Поред тога, садашњи недостатак наставника отежава оснаживање образовања даровитих и даљи развој ове области.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Већина закона швајцарских кантона експлицитно помиње даровите ученике, пружа информације о њиховом образовању или бар препознаје даровите ученике као део групе ученика са посебним потребама.

Рани упис у школу је могућ и регулисан је у већини кантона. Сваки кантон дозвољава прескакање разреда на ISCED нивоу 1. Прескакање разреда на ISCED нивоима 2 и 3 регулисано је законом у већини кантона.

■ Посебни облици наставе

Заједничка могућност коју имају сви даровити ученици јесте убрзано похађање наставе, које се остварује кроз рани упис у школу и прескакање разреда. Даровити ученици могу са старијим одељењима да похађају наставу о одређеној теми. Остале могућности за даровите ученике јесу активности „обогаћивања“, углавном организоване „у оквиру диференцијације у разреду“ или у сарадњи између школе и школског дома - „Schulhaus“⁹. „Schulhaus“ нуди групне активности у оквиру локалног школског дома или у оквиру мреже школских домова.

У посебним случајевима је могуће да се даровити ученици ослободе од обавезног образовања, али само у ограниченој мери.

Мање уобичајена пракса, која се повремено примењује, јесте ангажовање ментора, индивидуално учење или образовање у оквиру посебних разреда (издвајање).

Могућности које даровити ученици имају у различитим кантонима су: рани упис у школу, заједнички часови са старијим одељењима, прескакање разреда, „обогаћивање“ у оквиру диференцијације у разреду, сарадња са „Schulhaus“, индивидуално учење, ослобађање од обавезног образовања (делимично), радионице, групне активности у

⁸ Систем образовања у Швајцарској организован је на изузетно децентрализован начин. Швајцарска се састоји од 26 кантона, од којих сваки има аутономно законодавство у области образовања и посебну организацију рада школе. Овде је дат приказ образовања даровитих у 19 кантона у којима се говори немачки језик и који су интегрисани у „мрежу образовања даровитих“ у Швајцарској.

Због повезаности и сарадње између система образовања у кантонима у којима се говори немачки језик и система образовања у Кнежевини Лихтенштајн, део швајцарске мреже образовања даровитих је и Лихтенштајн.

⁹ Schulhaus – врста интерната.

„Schulhaus”, мрежа активности школских домова, индивидуално менторство, посебни часови (музика, уметност, спорт), финансијска помоћ за приватно образовање, саветодавни институти, стручне и специјализоване институције, материјали, информисањ јавности и акције за подизање свести јавности и посвећивање посебне пажње посебним групама (ученице/ученици са slabим слухом).

■ Критеријуми идентификације даровитих

Одлука о остваривању индивидуалних посебних облика наставе у редовном одељењу заснована је на номинацији наставника или самих ученика. Да би се применили остали облици наставе, попут прескакања разреда или похађања наставе са старијим одељењима, потребан је психолошки преглед детета.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искустава

Образовање будућих наставника се организује на Педагошком факултету. Образовање даровитих је део основног плана и програма по којем ради сваки студент у току школовања за наставника. За наставнике на стручном усавршавању, тема образовање даровитих нуди се у различитим облицима, од семинара до последокторских курсева. Педагошки факултет у Цириху организује студијски програм који води до *ЕСНА* дипломе (Европски савет за даровитост – *European Council for High Ability*).

Локалне просветне и школске власти омогућавају посебна радна места за специјалисте из образовања даровитих како би се испуниле потребе наставника, родитеља и ученика. Такође се може организовати додатна обука наставника. Информације и материјал који се односе на образовање даровитих систематски се дистрибуирају како би се подигла свест о том питању. Школски дом, „Schulhaus”, нуди интерну додатну обуку.

Једнонедељни семинар о образовању даровитих под називом „Wings“ организује се на приватну иницијативу у различитим центрима стручног усавршавања у швајцарским кантонима.

Генерално, сви кантони повезани у оквиру мреже, што гарантује размену искуства. Посебна радна група формирана је за све делове Швајцарске где се говори немачки језик и финансира је 20 кантона. Ова група пружа услуге и информације преко Интернета.

■ Истраживања и/или професионална помоћ и саветовање

У Швајцарској има много стручњака из области образовања даровитих који нуде своју стручност наставницима у школама. Сваки кантон има једно тело надлежно за област образовања даровитих.

Већи број института и универзитета врши истраживања на пољу образовања даровитих. Лонгитудиналне студије су осмишљене да прате даровите ученике увези са „раним овладавањем вештинама читања и рачунања као друштвене реалности“ или „бригом о даровитим ученицима и њиховом образовању“. Поред тога, могућности се редовно вреднују.

Многи приватни саветодавни центри нуде помоћ даровитим ученицима.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих почело је од приватних иницијатива. Уследиле су политичке и школске иницијативе. Швајцарска је у фази консолидације и реализације планираног. Већина кантона има развијене концепте и усвојила је законодавство и смернице за образовање даровитих.

Највећа препрека даљем развоју односи се на финансирање планова на вишем нивоу.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

У Шведској никада није било никаквих усвојених смерница или закона за образовање даровитих на нивоу државе, нити су ученици са високим постигнућима икада имали посебне облике наставе. Препорука број 1248 (1994) Парламентарне скупштине Савета Европе о образовању даровите деце није имала значајног утицаја на шведски школски систем. Краћи курс је понуђен само на локалном нивоу, на колеџу *Jonkoping* за образовање наставника. Курс је организовао, увео и надгледао Роланд С. Персон (Roland S. Persson), бивши шведски представник у Европском савету за даровитост (ЕСНА). Евидентиране су неке локалне разраде смерница које се односе на образовање даровитих.

У току летње конференције *ЕСНА*, која је оджана у Нијмегену 2002. године, шведски представници су припремили уводни план активности за наредне три године, тј. 2003–2005, држећи се што је могуће ближе аустријског модела. План је послат Министарству просвете, заједно са предлогом да се из националних фондова финансира један таква образовни експеримент. Министарство просвете је дало одобрење и експеримент се спроводи од 2003. године на два релативно нова универзитета, један на северу Шведске – Технички универзитет *Lulea*, а један на југу – Универзитет *Vaxjo*. Експериментални покушаји на северу, резултат су заједничког подухвата Техничког универзитета *Lulea* и Факултета за медије и музику при Музичкој школи *Pitea*.

■ Посебни облици наставе

Посебни облици наставе у Шведској повезани су са технички „скривеним“ формама које су усмерене на елитна одељења или чак групе елитних одељења. Овакво стање треба да се промени – задатак развијања посебних облика наставе за даровите мора да се обавља у оквиру подесније дефинисаног образовног контекста. Да би се то урадило неопходно је имати довољан број адекватно образованих наставника који би радили у сарадњи са два истраживачка центра. Док се не испуни тај предуслов, неће бити могуће да се предузму даље мере у тој области.

■ Критеријуми идентификације даровитих

У једном упутству стручњака за образовање даровитих, наводи се да су сви ученици у шведском школском систему могу да буду обухваћени посебни облицима наставе за даровите све док показују довољно интересовања за одређени наставни предмет или групу предмета и добијају позитивну процену од својих наставника и/или признатих стручњака у тој наставној области. Увек ће, међутим, постојати припремна фаза за све ученике који се пријаве за посебне облике наставе за даровите. У току припремне фазе, ученици ће научити да развијају сопствене циљеве и поступке учења. На пример, ученици треба да буду у могућности да прикажу напредовање у способности да планирају сопствено учење уз помоћ мањих целина наставног програма.

■ Иницијално образовање наставника и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искустава

Учињен је први корак у смислу обавезне и додатне обуке наставника и релевантног истраживања у образовању. Овај план је 2003. године развила група стручњака за образовање даровитих и он треба да служи као смерница за националне тежње у области образовања даровитих. План укључује формулисање наставног плана и програма за први званични шведски курс обуке наставника који води до међународно признатог сертификата *ЕСНА*.

Неопходно обавезно образовање и усавршавање треба да води кадар за обуку наставника на Универзитету „*Vaxjo*“. Циљ обуке мора да буде све већи број оспособљених наставника који могу да испуне потребе истраживачких активности на самом Универзитету *Vaxjo*. Временом би тај број оспособљених наставника требало да поступно задовољи потребе у целој земљи. Посебни облици наставе за даровите и образовање наставника из области образовања даровитих почели су на Техничком универзитету *Lulea*/Музичкој школи *Pitea*, али капацитети за обуку наставника на северу и даље су мали, бар у поређењу са онима које постоје на Универзитету *Vaxjo*.

■ Истраживања и професионална помоћ и саветовање

Пошто се испоставило да су две централне наставне области (музичко са универзитета „*Lulea*“ и математика са универзитета „*Vaxjo*“) имале занимљиве сличности у интерној структури, као и у дидактичним особинама, одлучено је да се ове две области интегришу у јединствени предмет за сврхе истраживања. Стога, група стручњака који се

баве истраживањем у области даровитости назива свој конкретни наставни предмет који истражује математика/музичко на Универзитету *Vaxjo*, односно музичко/математика на Универзитету *Lulea*. Универзитет *Vaxjo*, Катедра за математику и системске науке организује докторске студије у овој области. Четири виша истраживача су одговорна за наставу и менторство. На докторске студије примају се максимално три кандидата, као и два студента на мастер нивоу. Катедра за образовање обезбеђује још три додатна истраживача, од којих ће један првенствено менторисати и испитивати ограничене истраживачке задатке укључене у курсеве из образовања даровитих за шведски сертификат ЕСНА.

На Техничком универзитету „*Lulea*“, Факултет за медије и музику организује докторске студије. Факултет прима максимално два студента докторских студија који добијају по једног вишег истраживача као ментора. Трећи виши истраживач покрива други део нове наставне области јер је његова специјалност дидактика математике.

Шведска истраживачка фондација је недавно обезбедила фондове за трогодишњи пројекат који ће истраживати даровитост за математику, почевши од 2005. године. Поред тога на Универзитету *Vaxjo* одлучено је да се започне курс из образовања даровитих за будуће наставнике. Овај курс ће први пут бити понуђен у пролећном семестру 2005. године.

■ Приоритети и очекивања

Образовање даровитих је најзад стигло у Шведску и дефинисано је на националној основи. То је најважнија карактеристика садашње ситуације. Финансиро је из националног буџета. Приоритет је да одржи исти систем финасирања. Ипак, тај приоритет значи да се морају достићи већ постављени циљеви.

У марту 2005. године, одржаће се Нордијски семинар о образовању даровитих да би се успоставила Нордијска истраживачка мрежа за даровиту децу. Краткорочни циљ је да се скупи новац за умрежавање ове будуће области истраживања на вишем нивоу, а не само у оквиру сваке скандинавске земље посебно.

Новом и обећавајућем развоју у области истраживања даровитости и образовању даровитих потребна је правна основа. Од суштинске је важности да се даровитост и образовање даровитих експлицитно укључе у шведско законодавство.

Образовна подршка даровитим и талентованим ученицима и подстицање креативности ученика, појавили су се у образовном систему Србије седамдесетих година двадесетог века. Тада су уведени посебни облици рада: додатни рад, ваннаставне и ваншколске активности, као и могућност бржег школовања и ранијег уписа у наредни ниво образовања. Отворена је прва специјализована школа за даровите ученике у области математике – Математичка гимназија (1966.).

Полазна основа за даљи рад на подстицању талената, даровитости и креативности дао је документ *Програм активности за успостављање и даљи развој система рада са обдареним и талентованим ученицима и студентима*, сачињен 1988. године на предлог Републичког завода за унапређивање васпитања и образовања. Почетком деведесетих година, са друштвеним променама, социјалном и економском кризом онемогућена је реализација већине активности планираних овим програмом.

Актуелни образовни систем Републике Србије предвиђа више могућности подршке даровитој и талентовој деци и ученицима.

■ Законска регулатива у образовању даровитих

Образовање даровитих и прецизна појмовна одређења ученика који се сматрају даровитим, талентованим, односно са посебним способностима нису потпуно експлицирана у образовном законодавству.

*Закон о основама система образовања и васпитања*¹⁰, не помиње термин „даровити” ни „талентовани”, већ само термин „деца са посебним способностима”. У овом Закону, чланом 4 наглашава се право „лица са посебним способностима на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе“. Члан 71 уређује да наставни програми основног и средњег образовања и васпитања треба да садрже начин прилагођавања, између осталих, и програма музичког и балетског образовања, као и образовања и васпитања ученика са посебним способностима.“ Члан 108 односи се на задатке наставника и васпитача, да „стручним знањем осигурају постизање прописаних циљева и задатака уважавајући предзнања и посебне могућности деце и ученика”.

¹⁰ *Закон о основама система образовања и васпитања*, Службени гласник РС, бр. 62/2003, 64/2003, 58/04. и 62/2004.

*Закон о основној школи*¹¹, уређује делатност основне школе и основне музичке и балетске школе. У оквиру овог закона, помињу се „деца и ученици са посебним способностима” и „талентована”, деца и ученици. Таланат је одређен само преко изразитих балетских, односно музичких способности.

Према *Закону о основној школи*¹² и *Закону о средњој школи* школе имају обавезу да организују додатни рад за ученике са посебним способностима, склоностима и интересовањима за поједине предмете (1 час недељно у току школске године). Додатни рад је најзаступљенији облик рада са даровитим ученицима у школама. Он представља обogaћивање садржаја рада кроз проширивање и продубљивање наставног програма.

*Закон о средњој школи*¹³, поред „ученика са посебним способностима,, и „талентованих ученика,, помиње и одређење „обдарени ученици“.

Ранији полазак у први разред основне школе¹⁴, као и могућност бржег напредовања у току основног и средњег образовања скраћивањем школовања за две године регулисани су посебним законима у односу на ниво образовања. (*Закон о основној школи* члан 62, *Закон о средњој школи* члан 51). Скраћивање школовања у основној школи ближе је одређено *Правилником о условима и поступку напредовања ученика основне школе*¹⁵. У пракси се не користи често, осим у музичким и балетским школама, где је могуће и скраћење школовања за четири године.

Закон о основној школи (члан 104) и *Закон о средњој школи* (члан 105), омогућавају и паралелно похађање две школе. Ову могућност најчешће користе ученици музичких и балетских школа. У основном образовању, наставни програми за појединачне разреде¹⁶ упућују на начин прилагођавања програма образовања и васпитања ученицима са посебним способностима.

Посебним подзаконским актима – правилницима уређени су наставни програми за обдарене ученике у Математичкој гимназији, филолошким гимназијама и одељењима ових школа при другим гимназијама, школама и образовним профилима из области ликовне уметности, музичким и балетским школама¹⁷ и Школи за музичке таленте у Ћуприји, јединој школи за таленте у Србији.

¹¹ *Закон о основној школи*, Службени гласник РС – Просветни гласник бр. 50/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 24/1996, 23/2002.(члан 30)

¹² Исто

¹³ *Закон о средњој школи*, Службени гласник РС – Просветни гласник бр. 50/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 24/1996, 23/2002, 62/2003 и 64/2003. (члан 33)

¹⁴ *Закон о основама система образовања и васпитања*, Службени гласник РС, бр. 62/2003, 64/2003, 58/04. и 62/2004, (члан 90)

¹⁵ *Правилник о условима и поступку напредовања ученика основне школе*, Службени гласник РС – Просветни гласник бр. 47/1994.

¹⁶ *Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања*, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 4/1990, 2/1991, 2/1992, 13/1993, 1/1994, 5/1995, 6/1996, 8/1997, 14/1997, 10/1998, 19/1998, 2/2000, 4/2001, 4/2003, 7/2003, 4/2004, 9/2004, 12/2004, 1/2005, 4/2005, 8/2005, 9/2005, 3/2006, 6/2006, 9/2006, 6/2007.

¹⁷ *Правилник о наставном плану и програму за обдарене ученике у Филолошкој гимназији*, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 24/1997, 1/2000 и 9/2004; *Правилник о наставном плану и програму за обдарене ученике у Математичкој гимназији*, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 7/1995 и 23/1997; *Правилник о програму огледа за ученике другог циклуса основног образовања и васпитања обдарене за*

У законској регулативи поред поменутих чланова, постоје и они који се експлицитно не односе на рад са даровитом и талентованом децом, међутим, обезбеђују могућност пружања подршке њиховом развоју и образовању.

■ Посебни облици наставе

Законском регулативом предвиђена су три основна облика подршке даровитим и талентованим ученицима кроз: *убрзавање, обogaћивање и издвајање у специјализоване школе и одељења*, углавном на средњошколском нивоу.

Убрзавање (акцелерација) – брже пролажење кроз све нивое образовања од основношколског до високошколског нивоа образовања, омогућена је ранијим уписом и скраћивањем образовања.

Обogaћивање програма је могуће кроз додатно ангажовање одређених ученика у обавезном делу наставног програма (у редовној настави – додатни рад) и ван ње (у факултативном делу наставног плана и програма). Факултативни део школског програма обухвата предмете којима се задовољавају интереси ученика у складу са могућностима школе, као и садржаје и облике слободних активности – секције.

У Београду постоје основне школе (ОШ „Владислав Рибникар“ и ОШ „Старина Новак“) и одељења у Трећој београдској гимназији у којој се неки наставни предмети изучавају на страном језику.

Поред паралелног похађања две школе, на нивоу основног и средњег образовања организују се такмичења и смотре према наставним предметима, врстама активности и програма, узрасту ученика и условима у којима се одвијају, од школских нивоа до међународних такмичења. Са признањима добијеним на републичким и међународним такмичењима ученици могу конкурисати за награде које додељују, између осталих, и два велика државна фонда: Фонд за младе таленте Републике Србије и Републичка фондација за развој научног и уметничког подмлатка. Постоји и велики број фондова формираних на нивоу градова и општина, које на локалном нивоу награђују и стипендирају младе таленте.

Издавајуће у посебна одељења и школе ради задовољавања специфичних образовних потреба даровите и талентоване деце и ученика спроводи се у неким специјализованим школама и одељењима:

- предшколским припремним одељењима музичких и балетских школа,
- основним музичким и балетским школама,

математику, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 4/2004. и 26/2004; *Правилник о наставном плану и програму огледа за гимназију за ученике са посебним способностима за физику*, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 8/2004. и 26/2004; *Правилник о наставном плану и програму основног музичког образовања и васпитања*, Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 6/1994, *Правилник о плану и програму рада музичког образовања и васпитања деце и омладине са изразитим музичким способностима*, Службени гласник – Просветни гласник РС, бр.2/ 1990. године.

- средњим уметничким школама – музичким, балетским, уметничким школама ликовне области,
- Математичкој гимназији, филолошким гимназијама и одељењима ових школа при другим гимназијама и у Гимназији за спортисте и
- у Школи за музичке таленте у Туприји.

У складу са *Правилником о наставном плану и програму за обдарене ученике у Математичкој гимназији* (члан 3) од 1995. године, уведена је и могућност да се образовно-васпитни рад остварује у менторској групи од пет ученика из математичке групе предмета, физике, рачунарства и информатике, програмирања и програмских језика, за 25% укупног броја ученика ове гимназије. Од 2004. у Математичку гимназију уведена су и огледна одељења за ученике седмог и осмог разреда основне школе, са посебним склоностима за математику и информатику¹⁸.

Ради стимулације развоја талената на пољу музике и балета, као део образовног система Републике Србије постоје 73 државне музичке школе и око 60 издвојених одељења. У области специјализованог образовања постоји више приватних музичких и балетских школа и Прва спортска кошаркашка гимназија – колеџ у Београду.

Постоје бројне ваншколске организације које се баве даровитом и талентованом децом и ученицима. На републичком нивоу рад организују: Републички центар за таленте (са 15 регионалних центара), Истраживачка станица Петница и Клуб младих математичара „Архимедес“. Поред ових организација, у Београду, Новом Саду и Панчеву постоје и дечији културни центри који нуде различите програме за задовољавање потреба деце и младих, најчешће у области уметности, у оквиру слободног времена.

■ Критеријуми идентификације даровитих

Идентификација даровитих се спроводи приликом уписа у основне музичке и балетске, као и специјализоване средње школе и одељења за које се полаже пријемни испит. Као критеријуми идентификације, узимају се: школски успех, успех на такмичењима и процене стручњака (при упису у средње уметничке школе – музичке, балетске, уметничке школе ликовне области).

При ранијем упису у први разред у основним школама користе се психолошки тестови, процене психолога и родитеља (интервјуи и упитници). Приликом акцелерације – убрзавања школовања у основној школи, користи се успех у претходним разредима, психолошки тестови, процене наставника и родитеља ученика, а у средњим школама успех у претходним разредима и процене наставника. При упису ученика седмог и осмог разреда основне школе у огледна одељења Математичке гимназије за ученике са посебним склоностима за математику и информатику, идентификација се врши уз помоћ успеха на такмичењима из математике, тестова математичких способности и успеха у претходном школовању. Обавља се и интервју са учеником и родитељима.

¹⁸ *Правилник о програму огледа за ученике другог циклуса основног образовања и васпитања обдарене за Математику*, Службени гласник – Просветни гласник РС, бр. 4/2004. и 26/2004.

Ваншколске организације користе комбинацију процене од стране наставника, родитеља, стручног сарадника, самопроцену ученика, а неке и психолошке тестове.

■ Иницијално образовање и/или стручно усавршавање наставника и мреже за размену искустава

Професори разредне наставе односно учитељи, школују се на шест учитељских¹⁹ факултета у Србији. На некима од њих, као што је на пример, Учитељски факултет у Београду или Учитељски факултет у Врању, постоји предмет који се односи на методiku рада са даровитом децом. Предметни наставници од основношколског до универзитетског нивоа, образују се на скоро свим универзитетима и факултетима. Педагошка знања и вештине које их припремају за рад у настави, међутим, не стичу се на свим факултетима, па тако ни знања која се односе на рад са даровитим ученицима. Стручни сарадници, психолози и педагози запослени у школама, изучавају углавном теоријске основе даровитости на иницијалним студијама. На Филозофском факултету, одсеку за Психологију на докторским студијама постоји и предмет Психологија даровитости.

Међу програмима стручног усавршавања намењеним запосленима у образовању, у Каталогу програма стручног усавршавања запослених у образовању, које акредује Завод за унапређивање образовања и васпитања сваке године, налази се мањи број програма намењених подстицању креативности и раду са даровитом и талентованом децом.*

Не постоји званична мрежа која обезбеђује размену искустава између наставника или између школа у области образовања даровитих.

■ Истраживања и професионална помоћ и саветовање

Стручни скупови посвећени искључиво даровитима, од 1994. године, одржавају се у Вршцу при Вишој школи за образовање васпитача. Виша школа издаје сваке године и зборник радова са одржаног скупа. Истраживања из области даровитости врше се у Институту за педагошка истраживања, истраживачким јединицама на факултетима, као што су Институт за психологију и Институт за педагогију и андрагогију на Филозофском факултету у Београду, Институт за педагогију на универзитету у Новом Саду. Истраживања се такође јављају у форми магистарских и докторских радова.

¹⁹ У Београду, Јагодини, Сомбору, Вршцу, Врању и Ужицу.

* Ради унапређивања понуде програма за 2009/10. школску годину потенцијални аутори програма позвани су да осмисле и пријаве програме подршке и рада са даровитим ученицима.

Последњих година појављују се и радови који се баве анализама уџбеника, па и уџбеником као могућим ослоном за подржавање развоја интелектуане даровитости деце.

Доступност приручницима, стручним публикацијама, часописима и преведеној литератури из ове области, као вид подршке професионалном развоју запослених у образовању је ограничена.

Посебно психолошко саветовање за даровите, није уобичајено у Србији.

■ Приоритети и очекивања

Постојећи систем образовања у Србији предвиђа различите могућности подршке даровитој и талентованој деци и ученицима. Ови облици подршке, међутим, нису довољни: делимично су неповезани, непотпуни и неусаглашени са законском регулативом.

У оквиру главног стратешког циља и приоритета Стратегије *Министарства просвете и спорта за период од 2005. до 2010. године*²⁰ – квалитетног образовања за све, као једна од планираних активности наводи се и идентификовање, праћење и подршка деци и ученицима са посебним способностима.

Национална стратегија за младе, усвојена на скупштини Владе Републике Србије 9. маја 2008. године, као један од општих стратешких циљева такође наводи и подстицање и вредновање изузетних испољавања и постигнућа младих у различитим областима. Као специфични циљеви постављени су и: подстицати развој младих истраживача, научника, спортиста, уметника и иноватора у циљу бржег економског раста и просперитета (4.5.1); промовисати научноистраживачки рад младих (4.5.2); подржавати и мотивисати стваралаштво младих у области културе и уметности (4.5.3.); стварати услове за врхунска спортска постигнућа (4.5.4.).

Стратегија је први корак ка системском решавању положаја младих и један је од приоритета Владе, па у оквиру тога и брига за стварање подстицајне образовне средине за даровите ученике и студенте.

²⁰ Од маја 2007. Министарство просвете.

* У току 2007. Године, у Заводу за унапређивање образовања и васпитања припремљен је предлог документа **Правци развоја образовања даровите и талентоване деце и ученика** и предат је на разматрање Националном просветном савету и Министарству просвете (2008). У оквиру овог предлога, предвиђене су: допуне и измене законске регулативе, прецизније дефинисање процедура идентификовања, подстицање и праћење даровитих и талентованих, међусобно повезивање значајних компоненти система подршке, организовано оспособљавање и усавршавање васпитача, наставника и стручних сарадника и развијање механизма којима ће се пратити, вредновати и финансирати рад са даровитим и талентованим ученицима.